

IZVJEŠTAJ O NEGIRANJU GENOCIDA U SREBRENICI 2023

MEMORIJALNI CENTAR
SREBRENICA
MEMORIAL CENTER

Srebrenica - JULI, 2023.

Podržano od:

British Embassy
Sarajevo

Istraživački rad i štampa ove publikacije je podržana od Vlade Ujedinjenog Kraljevstva kroz projekat "Istina, dijalog, budućnost". Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Vlade Ujedinjenog Kraljevstva.

IMPRESSUM STRANICA

Urednici:

Muamer Džananović i Monica Hanson-Green

Autori:

Muamer Džananović, Adem Mehmedović, Nikola Vučić i Edin Ikanović

Saradnici na pripremi izvještaja:

Emir Suljagić, Nedim Jahić, Zlatan Hajlovac, Kadira Šakić, Imer Muhović,
Lamija Salihović i Ajla Avdić

Prevodilac:

Monica Hanson-Green

Lektura (bosanski jezik):

Amina Duraković

Ovaj dokument je zvanični Izvještaj sastavljen za potrebe i u ime Memorijalnog centra Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine (u nastavku teksta: Memorijalni centar Srebrenica).

© 2023 - Memorijalni centar Srebrenica. Sva prava su zadržana.

Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine

Potočari bb

75430 Srebrenica, Bosna i Hercegovina

+387 56 991 940

www.srebrenicamemorial.org

Contents

SAŽETAK	3
MEMORIJALNI CENTAR SREBRENICA	5
PREDGOVOR RIJEČI DIREKTORA MEMORIJALNOG CENTRA SREBRENICA	7
ZAŠTO IZVJEŠTAJ O NEGIRANJU GENOCIDA U SREBRENICI - RIJEČI UREDNIKA	9
HISTORIJA NEGIRANJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA	13
KVANTITATIVNE ANALIZE NEGIRANJA GENOCIDA	20
KRIVIČNA PRAVDA - PRESUDE I SUĐENJA	29
ZABRANA NEGIRANJA GENOCIDA I NEPROCESUIRANJE NEGATORA	35
STUDIJA SLUČAJA: INSTITUCIONALNO NEGIRANJE GENOCIDA	40
STUDIJA SLUČAJA: MEDIJI U SLUŽBI RELATIVIZACIJE I NEGIRANJA GENOCIDA	43
ŽIVOT U SREBRENICI I NEGIRANJE GENOCIDA	45
PREPORUKE	53
AUTORI I SARADNICI	57
KORIŠTENI IZVORI	60

SAŽETAK

Izveštaj o negiranju genocida u Srebrenici 2023. je zasnovan na monitoringu i analizi zastupljenosti negiranja genocida u periodu od maja 2022. do maja 2023. godine. U izradi Izveštaja su korištene metode kvantitativnog prikupljanja i analize podataka dostupnih u medijima. Analizirani su sadržaji i narativi te su izrađene preporuke. Izveštaj 2023. ukazuje da je negiranje genocida u Srebrenici, uz veličanje ratnih zločinaca, umanjeno u odnosu na prethodne izvještaje. Činjenica je da je, bez obzira na usvojene dopune Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine iz jula 2021. godine, kojima se zabranjuje i kažnjava negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca, negiranje genocida i veličanje presuđenih ratnih zločinaca u Bosni i Hercegovini umanjeno, ali i dalje prisutno u značajnom obimu. Iako je Zakon dvije godine na snazi još nije podignuta niti jedna optužnica protiv negatora genocida, bez obzira na desetine podnesenih krivičnih prijava.

U izvještajnom periodu, primjenom kvantitativne analize identificirano je 90 slučajeva negiranja u javnom, odnosno medijskom prostoru Bosne i Hercegovine i susjednih zemalja. U usporedbi s prošlogodišnjim izvještajem u kojem su zabilježena 693 slučaja negiranja genocida, primjećuje se smanjenje broja slučajeva. Važno je napomenuti da kvantitet zabilježenih objava nije jedini ključni indikator svijesti društva o genocidu u Srebrenici.

Istraživanja koja su provedena u 2023. godini ukazuju na to da su Milorad Dodik, predsjednik bh. entiteta Republika Srpska, Branimir Kojić, predsjednik Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila iz Srebrenice i Miodrag Linta, narodni poslanik u Narodnoj skupštini Republike Srbije i dalje glavni negatori genocida. Pored Dodika, Kojića i Linte, među negatorima su se našli i tabloidi iz Srbije („Informer” i „Alo”), Zoran Milanović, predsjednik Republike Hrvatske, Radovan Kovačević, delegat u Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH i potparol SNSD-a, kao i Nenad Kecmanović, penzionisani profesor i bivši savjetnik Milorada Dodika.

Negiranje genocida u najvećoj mjeri zabilježeno je kroz aktivno poricanje u 53 slučaja, relativizaciju u 26 slučajeva, podršku počiniteljima u 9 slučajeva i priznavanje zločina, ali ne i genocida u 2 slučaja. U toku monitoringa, vidljivo je da se najveći broj slučajeva negiranja genocida dešava u mjesecu julu kada se obilježava godišnjica i komemoracija žrtvama genocida.

U 2023. godini, primjećuje se trend među brojnim srpskim medijima u kojem se manje pažnje posvećuje kontekstu devedesetih godina prošlog stoljeća. Tokom izvještajnog perioda, napadi i govor mržnje usmjereni prema albanskim stanovnicima s Kosova bili su češći. Trenutna politička klima također utječe na intenzitet i učestalost rasprava o pitanju genocida u Srebrenici među istaknutim ličnostima u Srbiji. Vlasti u Beogradu se pretežno koncentrišu na trenutne proteste u glavnom gradu i neriješene odnose između Beograda i Prištine.

Političari u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska i dalje su najprisutniji u negiranju genocida u Srebrenici u 2023. godini, a kao platformu najčešće koriste javne, državne medije sa sjedištem u Banjoj Luci. Pored toga, istraživači i komentatori također aktivno sudjeluju u negiranju genocida, a njihova predanost ovoj praksi ostaje kontinuirana, bez obzira na političke promjene ili trenutnu situaciju u regionu.

U kontekstu negiranja genocida i relativizacije, novo ime koje se pojavljuje na listi negatora genocida je Zoran Milanović, predsjednik Republike Hrvatske. Prema istraživanjima iz 2023. godine, primjećuje se da je Milanović sve više uključen u ovu praksu, što predstavlja ključnu promjenu u odnosu na prethodne izvještaje. Njegova pojava kao negatora genocida i relativizatora značajna je zbog njegove visoke političke pozicije i utjecaja koji ima kao predsjednik Republike Hrvatske.

Institucionalna veza s podrškom negiranju genocida ili samim činom negiranja genocida ostvaruje se i posredstvom finansijske logistike pružene organizacijama, institutima i udruženjima koji u javnom diskursu šire narativ suprotan sudski utvrđenim činjenicama.

Pored navedenih oblika, negiranje genocida se upisuje i u javne prostore – kroz grafite, poruke te nazive javnih ustanova i ulica. Nasilje usmjereno protiv neistomišljenika je također prisutno i u digitalnom i u fizičkom prostoru. Najviše je aktera iz oblasti politike, što uključuje političke stranke te nekadašnje i sadašnje stranačke i javne zvaničnike/ce; slijede osobe koje rade u medijima i medijske organizacije, osobe iz oblasti kulture i umjetnosti, osobe i institucije iz oblasti obrazovanja i nauke te razni desničarski orijentisani aktivisti.

MEMORIJALNI CENTAR SREBRENICA

Odlukom visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu 2000. godine osnovan je Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine (u daljem tekstu: Memorijalni centar ili Memorijalni centar Srebrenica). Memorijalni centar je mjesto sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici iz 1995. godine i posvećen je očuvanju historije i suočavanju sa silama neznanja i mržnje koje uzrokuju genocid.

Na putu ispunjenja naše misije i mandata, posebnu pažnju pridajemo stalnoj istraživačkoj djelatnosti, a posebno u segmentima prikupljanja ličnih predmeta žrtava genocida, usmene historije i ličnih svjedočenja, analize relevantnih presuda i krivičnog gonjenja odgovornosti za genocid i zločine protiv čovječnosti. Također, Memorijalni centar radi na borbi protiv negiranja genocida, izdaje publikacije, video sadržaje i kontinuirano razvija grafike, prikaze i preglede pomoću kojih, putem web-stranice, društvenih mreža i partnerskih medija, informiše javnost i podiže svijest o genocidu.

Dan sjećanja na genocid u Srebrenici i komemoracija na njegove žrtve, koji se održava svake godine 11. jula, najvažniji je dan našeg godišnjeg programa. Pored same komemoracije, Memorijalni centar organizuje niz aktivnosti u vezi sa ovim događajem, uključujući programe za mlade i akademske konferencije, kroz koje okupljamo pojedince iz cijele zemlje i svijeta da upoznaju i razgovaraju o genocidu u Srebrenici.

U posljednje tri godine smo, zahvaljujući saradnji s međunarodnim i domaćim donatorima, obnovili objekte Biblioteke, Arhiva i Upravne zgrade. Postavili smo nove trajne izložbene postavke, a trenutno je u fazi realizacije postavljanje sveobuhvatne izložbe koja će se naći u središtu pažnje posjetilaca Memorijalnog centra.

Tokom našeg rada, stalno saradujemo sa partnerskim organizacijama u zemlji, regiji i svijetu. Uspostavili smo saradnju s preko 50 institucija u zemlji i svijetu. Jedna smo od vodećih institucija u Bosni i Hercegovini za programe međunarodne razmjene i angažovanja volontera. Naš program volontiranja je okupio veliki broj požrtvovanih ljudi koji su se ponudili da nam pomognu u istraživanju, prevođenju i drugim zadacima. Naše kolege i kolegice su posjetile partnerske memorijale i muzeje gdje su razmijenili iskustva u kreiranju postavki, konzervaciji ličnih predmeta i dokumenata te obrazovnim programima. U svom radu smo angažovali preko 100 različitih saradnika i saradnica koji u najvećem broju potječu iz istočne Bosne ili žive tu.

Stvorili smo kvalitetne istraživačke baze i resurse za sve koji se bave naučnim radom u područjima historije, prava i ljudskih prava. Pomažemo i ohrabrujemo novinare i istraživače da posjećuju Srebrenicu, koriste naš Dokumentacioni centar, Arhiv, Biblioteku i sve dostupne podatke za realizaciju novih priča i naučnih radova koji će doprinijeti prevenciji genocida u svijetu.

Posvećeni smo razvijanju obrazovnih programa za učenje o genocidu u Srebrenici – objavili smo dokument „Bosanski genocid – hrestomatija” koji je namijenjen fakultetima, a razvili smo i dokument „Genocid u Srebrenici: Lekcije za generacije koje dolaze” namijenjen srednjim školama. Radimo na zagovaranju da se kroz ove dokumente učenje o genocidu u Srebrenici realizuje u svim školama u Bosni i Hercegovini i u svijetu.

Odbor za dijalog koji je formiran od strane Memorijalnog centra, a kojeg čine predstavnice udruženja majki Srebrenice, akademske zajednice i aktivista i aktivistkinja, posjetio je mjesta stradanja i pamćenja širom svijeta. Time su poslali/e poruku da se dijalog može voditi na osnovu činjenica, poštovanja i empatije te da je svaki čin nasilja nad nedužnim ljudima neprihvatljiv u zdravom društvu. Posjetili su tim povodom Goražde, Stolac, Mostar, Dachau, Mauthausen, Grabovicu, Jasenovac, Ušticu i mnoga druga mjesta.

Uspješno smo zagovarali donošenje dopuna Krivičnog zakona BiH kojima je zabranjeno negiranje genocida, ali i donošenje propisa na nivou Kantona Sarajevo koje se tiče programa podrške žrtvama genocida.

Naša borba još nije završena. U Memorijalnom centru razumijemo opasnost koju historijski revizionizam predstavlja za procese izgradnje mira i tranzicijske pravde. Kroz pristup zasnovan na činjenicama, a koji promoviše inkluzivnost, međuetnički dijalog i izgradnju mira posvećeni smo suočavanju s pogubnim silama koje nastoje negirati bosansko historijsko iskustvo.

Iza ovog Izvještaja stoji cijeli tim Memorijalnog centra na čelu s rukovodiocem dr. Emirom Suljagićem i predsjednikom Upravnog odbora Hamdijom Fejzićem. Ovaj Izvještaj je temelj našeg odnosa prema negatorima genocida. Važno je da im znamo imena, da znamo medije koji ih objavljuju i da znamo posljedice njihovog djelovanja. Uzdamo se u vladavinu zakona i nadamo se da će pravosudne institucije BiH učiniti sve da zaustave negiranje i minimiziranje žrtava genocida.

PREDGOVOR RIJEČI DIREKTORA MEMORIJALNOG CENTRA SREBRENICA

Ovaj Izvještaj predstavlja četiri godine preciznog dokumentovanja negiranja genocida u Srebrenici. Ovo negiranje postoji mnogo duže. Počelo je u julu 1995. godine, usklađeno sa samim genocidom, kada su posmrtni ostaci naših žrtava prebacivani iz jedne masovne grobnice u drugu unutar široke mreže masovnih grobnica rasutih po istočnoj Bosni.

Negiranje analizirano u ovom Izvještaju, koje obuhvata oblasti politike, akademije, medija i kulture, direktni je nastavak skrivanja tijela. Služi mnogim svrhama, a ponajviše izbjegavanju odgovornosti. U svojoj srži, ovo negiranje ima za cilj uspostavljanje režima tišine – da sahrani naše glasove toliko duboko u zemlju da mi živi budemo nečujni kao naši mrtvi.

Kroz uspostavljanje naše tišine, počinioci genocida se nadaju da se mogu u očima svijeta postaviti u skladu s normama i vrijednostima koje su tako zvjerski prekršili. Sve dok utjecajne osobe u međunarodnoj zajednici, čuvari ovih normi, nastavljaju da ih časte normalnim odnosima i dozvoljavaju im da govore s podija kojeg su izrezali iz naše šutnje, iz kojih razloga bi mogli pomisliti da su ove nade pogrešno usmjerene?

Pomoću ovog izvještaja radimo na razbijanju šutnje. Borimo se za preuzimanje prostora koji nije ispod zemlje, već iznad, na jasnoj vidljivosti i čujnosti domaće i međunarodne javnosti. Time što otkrivamo one koji žele da nas zakopaju ispod nakvašene zemlje historijske memorije – njihove identitete, taktike i sistemsku mašineriju u kojoj operiraju – namećemo naše glasove i govorimo u ime onih koji su brutalno i vječno ušutkani.

Ova publikacija dolazi u vrijeme ogromne neizvjesnosti za region, ali i svijet. Odjek agresije na Bosnu i Hercegovinu je prisutan u Ukrajini, a podmukle retoričke prakse protiv kojih se ovaj Izvještaj bori se već mogu čuti od strane ruskog režima. Užasi našeg iskustva odjekuju u mnogim nedavnim događajima na zapadnom Balkanu. U jednu ruku, turbulentnost današnje političke scene je odvratila pažnju mnogih kojima je glavna okupacija bila negiranje genocida, doprinoseći time smanjenju broja slučajeva negiranja u izvještajnom periodu ovog Izvještaja poredeći ga s prošlim. U drugu ruku, bošnjački narod od kraja agresije na ovu zemlju nije nikad više bio izložen takvoj egzistencijalnoj nesigurnosti.

Uzimajući u obzir sve ove faktore, posebna mi je čast predstaviti Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici za 2023. godinu čitaocima u našoj zemlji i šire. Ovaj Izvještaj je djelo jednog pametnog i strastvenog tima momaka i djevojaka koji su posvećeni najvišim standardima intelektualnog i moralnog integriteta. U takvim individuama i inicijativama nalazimo nadu za budućnost Bosne i Hercegovine, ali i svijeta uopćeno.

Dr. Emir Suljagić

Direktor Memorijalnog centra Srebrenica

ZAŠTO IZVJEŠTAJ O NEGIRANJU GENOCIDA U SREBRENICI - RIJEČI UREDNIKA

U četvrtom Izvještaju o negiranju genocida u Srebrenici stavili smo fokus na nekoliko tema. Posebnu pažnju skrećemo na problem neprocesuiranja negatora genocida u Srebrenici. Donošenje Odluke visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini Valentina Inzka kojom je sredinom 2021. godine donio Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine kojim se, između ostalog, zabranilo negiranje genocida i veličanje presuđenih zločinaca nažalost nije zaustavilo prakticiranje tih pojava. Iako je podignuto više krivičnih prijava protiv osoba koje su na različite načine negirale genocid, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine nije uspjelo podići niti jednu optužnicu. Od trenutka izmjene Zakona ne izostaju direktna negiranja genocida, ali primijetno je da se ona unutar Bosne i Hercegovine dešavaju u umanjenom obimu, posebno u javnom diskursu.

Kada je Raphael Lemkin četrdesetih godina dvadesetog stoljeća ulagao napor da se imenuje „zločin nad zločinima” terminom genocid, njegov primarni cilj bio je uspostavljanje temelja u međunarodnom pravu kako bi se u budućnosti spriječili i kaznili tako teški zločini. Usvajanjem Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida ostvareni su njegovi životni ideali. Time se, pored usklađivanja pravnih normi, stekla mogućnost podizanja optužnica, izvođenje pred sudove i kažnjavanje počinitelja zločina genocida. Ton Zwaan, Helen Fein, Karl Jaspers, Zygmunt Bauman i brojni drugi navode da je genocid kao takav državni zločin. Njega smisle, uobliče, organiziraju, finansiraju i sprovode političke elite te nakon opsežnih priprema na razne načine mobiliziraju mase. Na kraju se u taj projekt uključuju i oni koji voze bagere i kamione kojima se kopaju, prekopaju i zatrpavaju u primarne, sekundarne, tercijarne masovne grobnice pripadnici grupe čije istrebljenje je cilj genocidnog projekta. Dakle, svi oni učestvuju u sprovođenju naredbe i namjere za genocid koja dolazi s vrha. Kako se proces genocida sprovodi „odozgo ka dolje” tako se i proces negiranja sprovodi i dolazi s vrha.

Nažalost, na kraju dvadesetog stoljeća genocid je počinjen nad Bošnjacima u Srebrenici i oko nje, u Bosni i Hercegovini, u Europi, jula 1995. godine. On jeste presuđen pred najrelevantnijim svjetskim sudovima i tako pravno zaokružen. Genocid nad Bošnjacima je bio državni projekt, a današnje negiranje genocida nad Bošnjacima je također državni projekt od primarnog interesa lidera srpskog naroda u Republici Srbiji i bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska (RS).

U posljednjih trideset godina, relativizacija zločina i negiranje genocida nad Bošnjacima obuhvatilo je sve sfere i oblike srpskog establishmenta. Nakon agresije, negiranje genocida se nastavilo kroz akademske, kulturološke, društvene i druge forme. Ono što je vidljivo jeste da je negiranje genocida postalo duboko ukorijenjeno u ključnim institucijama unutar bh. entiteta RS i Republike Srbije te da ga podržavaju šire mase.

Institucionalno negiranje i neprocesuiranje negatora genocida postaje prvorazredni problem, a njegovo rješavanje preduslov izgradnje mira i prosperiteta regiona i bosanskohercegovačkog društva i države. Negiranje genocida i veličanje zločinaca ne daje prostor preživjelima da se osjećaju sigurno u ambijentu političke i institucionalne negacije njihovog vlastitog iskustva, unatoč svim dostupnim argumentima i utvrđenim činjenicama, na što u određenoj mjeri ukazujemo i ovim Izvještajem.

Izvještajem ukazujemo i na sve češće i otvorenije napade i pokušaje diskreditacije majki Srebrenice i drugih aktivista i aktivistkinja koji zagovaraju pravdu, istinu i izgradnju mira. Zbog žrtava genocida, preživjelih i srodnika žrtava, zbog istine, zbog majki Srebrenice i svih onih koji su posvetili živote kako bi istina i mrva pravde bila zadovoljena na ovom svijetu i mi moramo i trebamo da damo svoj doprinos.

Oni koji negiraju genocid spremni su da ga opet podstaknu, organizuju i počine. Zato trebamo da ih prepoznamo i zauvijek zabilježimo njihova imena i prezimena. U ovom Izvještaju donosimo istinu, ali i opominjemo. Kroz prepoznavanje, tematiziranje i analizu načina na koji se negira genocid u Srebrenici kroz godišnji Izvještaj o negiranju genocida upozoravamo i na posljedice po društvo koje proizvode takve pojave.

Kao uredniku Izvještaja o negiranju genocida u Srebrenici za 2023. godinu ukazana mi je iznimna čast da i lično dam skroman doprinos radu institucije Memorijalni centar Srebrenica. Skroman, jer sam potpuno svjestan koje historijski važne projekte je Memorijalni centar realizirao i koje će realizirati u budućnosti. Ova institucija postala je najčvršći bedem odbrane istine o genocidu nad Bošnjacima. Također, velika čast i iskustvo je saradivati s uposlenicima i saradnicima Memorijalnog centra. Njihova životna misija, posvećenost, entuzijizam te njihov intelektualni i moralni integritet velika je nada da žrtve genocida i žrtve zločina počinjenih u Bosni i Hercegovini od početka 1992. do kraja 1995. godine neće biti zaboravljene.

Dr. Muamer Džananović

Ovo je četvrti godišnji Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici, i treće izdanje koje kvantificira negiranje genocida u regionalnim medijima i političkom diskursu. Upoređujući kvantitativne podatke sa podacima iz prethodnih godina, naši čitaoci će uočiti značajan pad evidentiranih slučajeva negiranja u periodu koji pokriva ovaj izvještaj. Za to postoji nekoliko mogućih objašnjenja.

Najoptimističnije tumačenje sugerira da naponi koje je posljednjih godina uložio Memorijalni centar Srebrenica i njegovi saveznici u borbi protiv pošasti negiranja genocida imaju rezultat – ohrabrujuća perspektiva koliko god to bila istina. Međutim, postoje najmanje dva dodatna faktora koja treba uzeti u obzir.

Prvi faktor je nedavni zakon koji kriminalizira negiranje ratnih zločina i veličanje osuđenika u Bosni i Hercegovini, a koji je donesen 2021. godine. Uz negiranje i povezane izraze koji su sada kažnjivi do pet godina zatvora, pad ovakve prakse može se razumno očekivati, barem unutar granica zemlje. Međutim, ovakvo očekivanje bi bilo zasnovano na dvije pogrešne pretpostavke: prvo, da se predmetni zakon, za koji tek treba da se podigne i potvrdi prva optužnica, efikasno provodi; drugo, da oni koji slave takve kao što su Radovan Karadžić i Ratko Mladić imaju bilo kakvo poštovanje prema vladavini prava.

Drugi faktor koji bi trebalo uzeti u obzir su nedavni poremećaji političke klime u onom što je inače najplodnije tlo historijskog revizionizma u regionu – masovni protesti u Beogradu, sukobi na sjeveru Kosova i tenzije u Podgorici, da spomenemo samo neke. Ove krize su skrenule pažnju i resurse srpske političke elite sa njihovih svakodnevnih razonoda, uključujući negiranje bošnjačkog historijskog iskustva, minimiziranje masovnog pokolja civila iz ratova 1990ih i smišljanje razrađenih narativa o žrtvama i zavjeri.

Sva tri ova faktora vjerovatno su uticala na ovogodišnje smanjenje negiranja, a svi zaslužuju dalje istraživanje u okviru akademskih i političkih debata. Bez obzira na to, postoji jedno važno upozorenje koje treba imati na umu, a to je da kvantitativna studija negiranja daje samo djelimičnu sliku. U svim našim akademskim i analitičkim poduhvatima, pored algoritama, infografika i teorijskih okvira, nikada ne smijemo izgubiti iz vida činjenicu da svaki pokušaj kvantifikacije ovih praksi unutar ograničenog područja onoga što je javno dostupno može odraziti samo djelić onoga što je iskustvo preživjelih i povratnika u istočnu Bosnu.

Nakon genocida, negiranje je oblik psihološkog nasilja. To je nasilje nad preživjelim, prisiljavajući ih da ponovno proživljavaju svoja najtraumatičnija iskustva, dok trpe poniženje omalovažavanja i

diskreditacije. Kada se institucionalizira, negiranje remeti put ka pravdi, njegujući okruženje koje dozvoljava nekažnjivost. To je katalizator destabilizacije, održavanje podjela, onemogućavanja društvenog ozdravljenja i osnaživanja ekstremističkih ideologija koje veličaju prošlo nasilje i pozivaju na njegovo ponavljanje. Negiranje nastoji da izbriše historijska sjećanja, vršeći napad na kulturni identitet žrtava dugo nakon što je oružje utihnulo. To marginalizuje ove zajednice, izoluje i ušutkuje preživjele i odbacuje empatiju prema njihovoj patnji.

To je i dalje realnost na terenu u Bosni i Hercegovini, koju njeguju oni koji negiraju genocid u Srebrenici, kao i opštu državnu kampanju sistematskog nasilja koja je njime kulminirala. To je rat koji se vodi protiv bošnjačkog naroda na više frontova, obuhvatajući sve sektore i institucije društva. Kao takav, zahtijeva jednako robustan i obiman odgovor.

Ovi godišnji izvještaji, koji razotkrivaju podvale, obrasce i prakse negiranja genocida u Srebrenici, čine dio tog otpora. Objavljuju se na bosanskom i engleskom jeziku, a cilj im je mobilizirati domaću, ali i stranu publiku da se pridruži borbi protiv negiranja koliko god je u mogućnosti. Zaista, implikacije ove borbe sežu daleko izvan granica Bosne i Hercegovine. Zagovarajući istinu o genocidu u Srebrenici, branimo univerzalne vrijednosti civilizacije, zbijajući redove sa zajednicama širom svijeta kojima prijete progon, historijski revizionizam i mržnja.

Kao urednica engleskog izdanja ovog izvještaja, počastvovana sam i ponizna da dam skroman doprinos radu Memorijalnog centra Srebrenica, institucije koja stoji na čelu istine, sjećanja i pravde. U tom svojstvu, molim našu međunarodnu čitalačku publiku, četvrtu godinu zaredom, da i dalje bude uz Srebrenicu. Pojačavajući glasove preživjelih i porodica žrtava, koji su temelj ovog izvještaja, potvrđujemo da njihov teret ne moraju i ne smiju nositi sami. Čuvanje sjećanja na prošlost je odgovornost svih nas, kako bismo očuvali prava i dostojanstvo cijelog čovječanstva i osigurali da se zločin genocida u Srebrenici nikada ne ponovi.

Monica Hanson-Green

HISTORIJA NEGIRANJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA¹

Pitanje negiranje genocida nad Bošnjacima, ali i historijskog revizionizma itekako je aktuelna tema u bosanskohercegovačkom društvu, posebno posljednjih godina. Izmjenom Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine iz 2021. godine kojom se zabranilo negiranje genocida i slavljenje presuđenih ratnih zločinaca nije zaustavilo prakticiranje tih pojava.

Fokus novijih istraživanja na temu negiranja genocida nad Bošnjacima uglavnom se svodi na savremenije pojave. Zato je važno skrenuti pažnju na ranija negiranja zločina i genocida nad Bošnjacima koji zapravo traju još od perioda agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Iz negiranja postojanja logora, masovnih grobnica, masakra na tuzlanskoj Kapiji, sarajevskim Markalama, kao i brojnih drugih zločina te u konačnici negiranja genocida u Srebrenici, vidljiv je cjelokupan obrazac institucionalnog negiranja zločina koji traje, u većem ili manjem intenzitetu, posljednjih trideset godina. Suviše opširno bi bilo navesti sve načine negiranja genocida nad Bošnjacima, pa ćemo se u ovom dijelu fokusirati samo na neke od slučajeva.

Negiranje zločina i genocida uglavnom počinje samim planiranjem genocida, a nastavlja se tokom njegovog sprovođenja.² Tako je i negiranje genocida u Bosni i Hercegovini počelo već tokom agresije. Simon Massey to definiše kao „rastuće negiranje” u kojem su kreirani i razvijani planovi i strategije o tome kako negirati genocid. Tako je u slučaju Bosne i Hercegovine³ negiranje genocida već bilo na snazi do izbijanja agresije⁴ i trajalo je tokom čitavog njenog trajanja. Radovan Karadžić i ostali sljedbenici njegove politike u Bosni i Hercegovini kao i vlasti iz Beograda, bili su dosljedni u negiranju zločina. Naprimjer, Karadžićevo negiranje zločina u koncentracionim logorima dovelo je do otkrivanja logora 1992. godine, a slike preplašenih i izmučenih ljudi šokirale su svijet. Odgovor vlasti samoproglašene Republike Srpske (RS) bila

1 Ovo poglavlje predstavlja dijelove neobjavljenog koautorskog rada Muamera Džananovića i Hikmeta Karčića.

2 Massey, Simon, „The Bosnian Genocide and the „Continuum of Denial”, in *Denial: The Final Stage of Genocide? ‘Bosanski genocid i ‘Kontinuum poricanja’, u Poricanje: Završna faza genocida?*, ed. John M. Cox, Amal Houry, i Sarah Minslow, Routledge, New York, 2022, 113.

3 Suljagić, Emir, [Negiranje genocida i drugih ratnih zločina počinjenih u Bosni kao oblik kolektivnog pamćenja], *Bosnian Studies - Journal for Research of Bosnian Thought and Culture* 6, no. 1, BZK Preporod, Sarajevo, 2022, 4–23.

4 Vidjeti: Karčić, Hikmet, *Torture, Humiliate, Kill: Inside the Bosnian Serb Camp System*, University of Michigan Press.

je institucionalizacija tog pitanja. Njihovi izvještaji o uslovima u „izbjegličkim centrima”, kako ističe Emir Suljagić, bili su „ništa drugo do drski pokušaj da se potisnu osuđivanje dokaza kršenja ljudskih prava i nehumani uslovi koji su karakterisali ove objekte.” Naknadna svjedočenja preživjelih žrtava su ilustrirala dubinu izopačenosti lokalnih Srba, koji su zatvarali žene kako bi ih silovali te prisiljavali muškarce na razne grozote i seksualno nasilje.

Edina Bećirević kroz istraživanje transkripta debata i razgovora političkih i vojnih lidera RS-a tokom agresije naglašava stepen genocidne namjere Karadžića i njegovih ostalih političkih i vojnih saradnika, posebno se osvrćući na formulisanje njihove politike odnosa s javnošću tokom razvijanja planova. Podcrtavajući da će ono što planiraju uraditi biti genocid, Ratko Mladić je govorio:

Mi ne smijemo kazati - mi ćemo uništiti Sarajevo, ne, mi nećemo. Mi hoćemo da sačuvamo Sarajevo, nama Sarajevo treba. Mi nećemo kazati da ćemo srušiti dalekovod ili vodu isključiti, ne, jer to Ameriku diže na noge, ali... jednog dana nema vode u cijelom Sarajevu. Šta je, ne znamo... Isto i sa strujom... Mi ćemo kazati svijetu da su oni pucali, pogodili dalekovod i da je nestalo struje, da su oni pucali u spremnike za vodu... To je diplomatija.⁵

Negiranje genocida je akademska, politička i medijska propaganda, ali negiranje genocida u Bosni i Hercegovini ima i svoje fizičke manifestacije. Širom Bosne i Hercegovine pronađeno je mnogo velikih masovnih grobnica Bošnjaka: Crni vrh, Tomašica, jezero Perućac, Korićanske stijene, brojne masovne grobnice žrtava genocida u Srebrenici i oko nje iz jula 1995. godine i mnoge druge primarne, sekundarne i tercijarne grobnice. One postaju trajnom determinantom surovosti i brutalnosti planera i izvršioca zločina nad Bošnjacima, te jednim od ključnih dokaza širokog sistema političkih, vojnih i civilnih struktura koje su učestvovala u skrivanju dokaza o masovno počinjenim zločinima.

Većina masovnih grobnica se nalazi na prostoru entiteta Republika Srpska, a njihovi lokaliteti su poznati tadašnjem srpskom političkom vrhu. Praksa kontinuiranog odbijanja da se otkriju te lokacije praktikovana je od kraja agresije i traje do danas. Njome se podstiče negiranje zločina i genocida. Krajem 1995. godine, Vojska Republike

⁵ Citirano u: Bećirević, Edina, 'The Issue of Genocidal Intent and Denial of Genocide: A Case Study of Bosnia and Herzegovina' ['Pitanje genocidne namjere i poricanja genocida: Studija slučaja Bosne i Hercegovine'], *East European Politics and Societies: And Cultures* 24, no. 4, 2010, 484.

Srpske (VRS) naredila je iskopavanje tijela ubijenih u Srebrenici i okolini tokom jula 1995. godine. Posmrtni ostaci su premješteni u sekundarne i tercijarne masovne grobnice pomoću teške mašinerije, zbog čega su uništavani posmrtni ostaci. Nadali su se da tijela nikada neće biti pronađena, vjerujući da bez tijela nema dokaza, a bez dokaza zločini mogu lakše biti negirani.

Zahvaljujući radu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i brojnim dokazima, postupcima i presudama uspostavljen je i međunarodni stav o počinjenom genocidu. Međutim, to nije spriječilo da se negiranje nastavi u istim centrima srpskih vlasti u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Razvijalo se „izravno negiranje”, ali i „omeđena forma” – „uzdržano i obeshrabreno vanjskim pritiscima”,⁶ pri čemu se ne govori da se nije ništa dogodilo, ali u svojoj omeđenosti ima tendenciju ka laži i raspravi.

Tome su najznačajniji pokazatelj izvještaji vlade entiteta RS o dešavanjima u Srebrenici, a sačinjeno je nekoliko izvještaja koji, navodno, „otkrivaju istinu”, što je bila neka vrsta odgovora međunarodnim pritiscima. Takav je i „Izvještaj o slučaju Srebrenica” autora Darka Trifunovića pod pokroviteljstvom entitetskog Zavoda za odnose s Međunarodnim tribunalom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji. U izvještaju se navodi da nije počinjen genocid u Srebrenici te se optužuje Međunarodni odbor Crvenog krsta za „lažiranje” saznanja o ubistvima. U istom izvještaju stoji da je ubijeno 2000 bošnjačkih vojnika, od kojih je 1600 njih ubijeno u borbi.⁷ Sudsko vijeće MKSJ-a je pregledalo ovaj dokument i nazvalo ga „jednim od najgorih primjera revizionizma”.⁸

Pod međunarodnim pritiskom, vlasti u entitetu Republika Srpska su 2004. godine formirale specijalnu istražnu Komisiju za Srebrenicu koja je formirala izvještaj u kojem se priznaje da su vojne i policijske snage RS-a počinile zločin genocida. Također, identifikovano je nekoliko hiljada počinilaca zločina – učesnika u genocidu.⁹ No, to je bila tek mala razlika u pojavi stalnog negiranja genocida, a s druge strane je osnažilo animozitet Srba spram međunarodne zajednice i njihovo izigravanje žrtve.

6 Massey, 2022, 120.

7 Alić, Anes, and Dragan Stanimirović, 'Imaginary Massacres?', [Imaginarni masakri?], *Time*, 11. Septembar 2002, <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,349957,00.html>

8 ICTY, *Tužilac v. Miroslav Deronjić*, IT-02-61-S, Pretresno vijeće, Presuda, 30. 3. 2004, par. 257

9 Hikmet Karčić, "From the Selimović Case to the Srebrenica Commission: The Fight to Recognize the Srebrenica Genocide", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 35:3, 2015, 370-379.

Mnogo kasnije, 2018. godine, Milorad Dodik, politički lider iz entiteta RS, negirao je izvještaj Komisije o Srebrenici iz 2004. i insistirao na novoj istrazi. Kazao je da prethodni izvještaj sadrži „lažne podatke” te da je „zločin u Srebrenici priređena tragedija s ciljem satanizacije Srba”.¹⁰ Dodik je 2019. formirao dvije nove komisije – jednu za istraživanje „stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu 1992. – 1995. godine”, a drugu za „stradanje Srba u Sarajevu u periodu 1991. – 1995.” Istrage je proveo Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica entiteta RS. Jedan od glavnih ciljeva Centra je negiranje genocida nad Bošnjacima i uvećavanje zločina nad Srbima u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu i njihove viktimizacije. U rezultatima se VRS amnestira od zločina, a negira se i opsada Sarajeva. Također se negira genocid nad Bošnjacima u Srebrenici i oko nje jula 1995. godine i svodi na nivo „ratnog zločina”.

Broj žrtava genocida ograničavaju na 3000 vojnika Armije RBiH te se ističe da su Bošnjaci ubili veliki broj Srba oko Srebrenice tokom rata.¹¹

Također, nije riječ samo o negiranju genocida u Srebrenici, već i o negiranju masakra na Markalama u Sarajevu ili Kapije u Tuzli. U oba slučaja, negiranje ovih zločina je također počelo agresijom. Radovan Karadžić je još tokom agresije na paljanskoj televiziji prezentirao na koji način treba izvrtati istinu. U kontekstu zločina počinjenih u Sarajevu rekao je:

Mi to znamo i mi to moramo reći muslimanskom narodu, a u konačnici, i kada se sve bude sleglo, mi ćemo i suditi neke ljude koji su to radili; koji su bombardovali Sarajevo - muslimani muslimanskim oružjem, koji su podmetali eksplozive po sarajevskim ulicama da bi pobili sopstveni narod, a da bi optužili Srbe. Ta stvar je već provaljena, svi u svijetu se smiju. Kad, recimo, dolazi neki velikodostojnik, a onda... minobacač neki udari po predsjedništvu - svi se smiju. Svi znaju da je to šou.¹²

10 Vidjeti: Documentation Centre of Republic of Srpska – Bureau of Government of RS for Relation with ICTY, Report about Case Srebrenica (the first part), dostupno na <http://www.slobodan-milosevic.org/documents/srebrenica.pdf>.

11 Beograd, N1, „RS Commission says genocide not committed in Srebrenica”, [„Komisija RS-a kaže da u Srebrenici nije počinjen genocid”], N1, 24. Avgust 2021, <https://n1info.rs/english/news/rs-commission-says-genocide-not-committed-in-srebrenica/>.

12 ICTY, Predmet Karadžić (IT-95-5/18-T), dokaz br. P1274, SRT Video Clip Depicting an Interview of KARADZIC, Radovan at Pale (end time 01:37:8)

Konkretnije, prvi poznati slučaj negiranja i vođenja očigledno pripremljenom strategijom negiranja zločina jeste masakr u sarajevskoj ulici Vase Miskina, kada je 27. maja 1992. godine u redu za hljeb ubijeno 26, a ranjeno 108 civila.¹³ Tada su srpski mediji izvještavali da se radi o „miniranju” i „samogranatiranju” od strane bosanskohercegovačke vlasti kako bi „izazvali simpatije i reakcije međunarodne zajednice”.

Na takav način je izvještavano u beogradskoj „Politici” 28. juna 1992. godine u članku pod naslovom „Ulice su bile minirane” u kojem bivši pukovnik JNA Milorad Cvijović navodi da ulica nije granatirana već da je podmenuta eksplozivna naprava.¹⁴

Prethodno pobrojanim „argumentima” Karadžić se branio pred Međunarodnim krivičnim tribunalom u Haagu u kontekstu negiranja vlastite odgovornosti i negiranja odgovornosti VRS za počinjene masovne zločine. Revizionistička matrica pripremljena u vrijeme činjenja zločina zadržala se do danas. Najbolji primjer jeste „argumentacija” kojom se pokušava skinuti odgovornost s Novaka Đukića, presuđenog ratnog zločinca, za zločina na tuzlanskoj Kapiji. Kao i u beogradskoj „Politici” juna 1992. godine, po istoj matrici se u posljednje vrijeme na poligonima u Srbiji organiziraju eksperimenti kojima se pokušava negirati odgovornost srpske vojske za ispaljivanje projektila i mogućnost da od istog bude ubijeno i ranjeno toliko civila na Kapiji. Ti kvazi-eksperimenti su izvor podataka za objavljivanje revizionističkih dokumentarnih filmova i knjiga.¹⁵

Uporedo, kontinuirano traje institucionalno lobiranje i ulaganje velikih sredstava da se uključi što više naučnika i istraživača na međunarodnom nivou koji će učestvovati u negiranju genocida nad Bošnjacima.¹⁶

Srebrenica Historical Project (SHP - Fond Istorijski projekat Srebrenica), kojeg je vodio američko-srpski advokat Stefan Karganović, osnovan je prvenstveno kao nezavisna nevladina

13 „Optuženi (*Radovan Karadžić, op. a*) prvo tvrde da je jedini incident koji se desio 27. maja 1992. bilo granatiranje ulice Vase Miskina i iznosi argumente u smislu da nema dokaza da su to granatiranje izvršile snage bosanskih Srba. Optuženi zatim osporava navode tužilaštva da je Mladić naredio neselektivno granatiranje Sarajeva...” ICTY, *Tužilac v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. 3. 2016, TOM III, par. 4020.

14 A.K., „Ulice su bile minirane”, *Politika*, 28. juni 1992, 7.

15 Džananović, Muamer, „Institutional denial of genocide against Bosniaks and discrimination against returnees in Republika Srpska”, in: *Bosnian Studies, Journal for Research of Bosnian Thought and Culture*, Sarajevo, Volume VII, Number 1, 2023, 76-77.

16 Detaljnije u: Mulagić, Elvedin, *Negiranje genocida nad Bošnjacima*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014, 178-200.

organizacija, ali finansirana iz budžeta entiteta RS. U periodu od 2008. do 2014., ova organizacija je iz entitetskog budžeta primila skoro milion eura. Finansiranje je prestalo zbog navodne zloupotrebe sredstava, ali je Karganović ipak ostao vrlo aktivan u projektu negiranja genocida te je 2011. i 2021. godine objavio još dvije knjige.¹⁷ SHP je pokrenuo i finansiranje drugih knjiga kojima se negira genocid. Niz je drugih autora koji u konitnuitetu svojim knjigama i radovima negiraju genocid u Srebrenici.

Srpski akademici su održavali i konferencije s ciljem negiranja genocida. Prvu takvu konferenciju je organizovala Srpska pravoslavna crkva 1996. godine, na kojoj je uvodničar bio Radovan Karadžić. Tom prilikom je kazao: „Zato se pitam: da li je ovo bio rat? Rat ima svoje biće, svoje uzroke, ciljeve, početak i kraj, svoga Clauzewitz-a. Ovo nije bio takav, poznati rat. Ovde je uzrok rata bilo puko postojanje jednog naroda. Da li će, dok god postoji taj narod, njegovo postojanje biti opravdan i razumljiv casus belli?”¹⁸

Godine 2009. SHP je održao konferenciju u Moskvi pri Ruskoj akademiji nauka gdje je grupa srpskih akademika i naučnika negirala genocid nad Bošnjacima. SHP je i 2015. godine održao konferenciju u Banjoj Luci pod nazivom „Srebrenica – od političkog oružja do sredstva za postizanje mira u BiH”. Iste godine je beogradski Muzej žrtava genocida organizovao konferenciju s Ruskim strateškim kulturnim fondom negirajući genocid i kriveći Bošnjake i aktere iz međunarodne zajednice, posebno američke.¹⁹ Nakon toga, 2016. godine organizovana je i konferencija „Stradanje Srba srebreničkog kraja u 20 veku”.²⁰ Konferenciji je prisustvovao i Vinko Pandurević, komandant Zvorničke brigade VRS i osuđeni ratni zločinac, nakon što je ranije pušten s odsluženja trinaestogodišnje kazne. Također je, 2019. godine, održana konferencija u Banjoj Luci nazvana „Međunarodna konferencija: Srebrenica, stvarnost i manipulacije”, koja je rezultirala zbornikom radova, a zaključeno je da u Srebrenici nije počinjen genocid.²¹

17 Kovačević, Danijel, 'Bosnian Serbs Probe Srebrenica Lobbyist's Alleged Fraud', ['Bosanski Srbi istražuju navodnu prevaru srebreničkog lobista'], Balkan Insight, 8 April 2016, <https://balkaninsight.com/2016/04/08/bosnian-serb-police-investigates-us-lobbyist-for-embezzlement-04-08-2016/>.

18 "The Lamb of God and the Beast from the Abyss: Philosophy of War", ['Janje Božje i zvijer iz ponora: Filozofija rata'], Projekat Rastko, 1996, https://www.rastko.rs/filosofija/jagnje/summaries.html#_Toc470869125

19 SRNA, 'Konferencija o Srebrenici: Istina tek treba da bude utvrđena', *RTRS.tv*, 4 Juli 2015, <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=157740>

20 Muzej žrtava genocida, „Konferencija: „Stradanje Srba srebreničkog kraja u 20. veku,,, muzejgenocida.rs, 6 June 2016, <https://bit.ly/40w7spS>

21 Milutinović, Milovan, ed., „Srebrenica: Reality and Manipulation”, Organization of commanding officers of the Army of the Republic of Srpska, Independent university Banja Luka, Institute for research on the suffering of the Serbs in XX-century Belgrade, ['Srebrenica: stvarnost i manipulacija,, Organizacija starešina Vojske Republike Srpske, Samostalni univerzitet Banja Luka, Institut za istraživanje stradanja Srba u XX

Posljednjih godina vladini zvaničnici su prednjačili u negiranju genocida u Srebrenici. Od 2020. godine Izvještaji o negiranju genocida u Srebrenici, koje objavljuje Memorijalni centar, identifikovali su u periodu od maja 2020. do maja 2022. godine više od 900 javnih slučajeva negiranja genocida, primarno u Srbiji, Crnoj Gori i bh. entitetu RS. Riječ je o negiranju kojeg čini i politički vrh Srba u Srbiji i u Bosni i Hercegovini, a među negatorima su predsjednik Srbije Aleksandar Vučić, premijerka Srbije Ana Brnabić i predsjednik entiteta RS Milorad Dodik.²²

S obzirom na veze medija i vlada u regionu, ne iznenađuje ni učešće srpskih medija u negiranju genocida. Osim toga, mediji i medijske figure često uredničkim intervencijama kreiraju sadržaj negiranja genocida. Izvještaj Memorijalnog centra o negiranju genocida za 2022. godinu bilježi 49 direktnih incidenata negiranja genocida ili kreiranja platforme za negiranje između maja 2021. i 2022. godine.²³

U posljednjih trideset godina relativizacija zločina i negiranje genocida nad Bošnjacima obuhvatilo je sve sfere i oblike srpskog establishmenta. Nakon agresije, negiranje genocida se nastavilo kroz akademske, kulturološke, društvene i druge forme. Ono što je vidljivo jeste da je negiranje genocida postalo duboko ukorijenjeno u ključnim institucijama unutar bosanskohercegovačkog entiteta RS i unutar Srbije, te da ga podržavaju šire mase. Zaključak je da je negiranje zločina i genocida zapravo započelo još u vremenu dok su činjeni zločini. Na ovaj način etapu negiranja genocida opisuju i svjetski teoretičari genocida, a dokazi da su u pravu jeste historija negiranja genocida nad Bošnjacima.

---

veku Beograd], Banja Luka, 2019.

22 Hanson-Green, Monica, 'Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020', Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2020, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/Izvjestaj_o_negiranju_genocida_2.pdf;

Cvjetičanin, Tijana, et.al. 'Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021', Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2021, <https://srebrenicamemorial.org/assets/files/1625819630-izvjestaj-o-negiranju-genocida-za-2021-godinu-bosanski-jezik.pdf>;

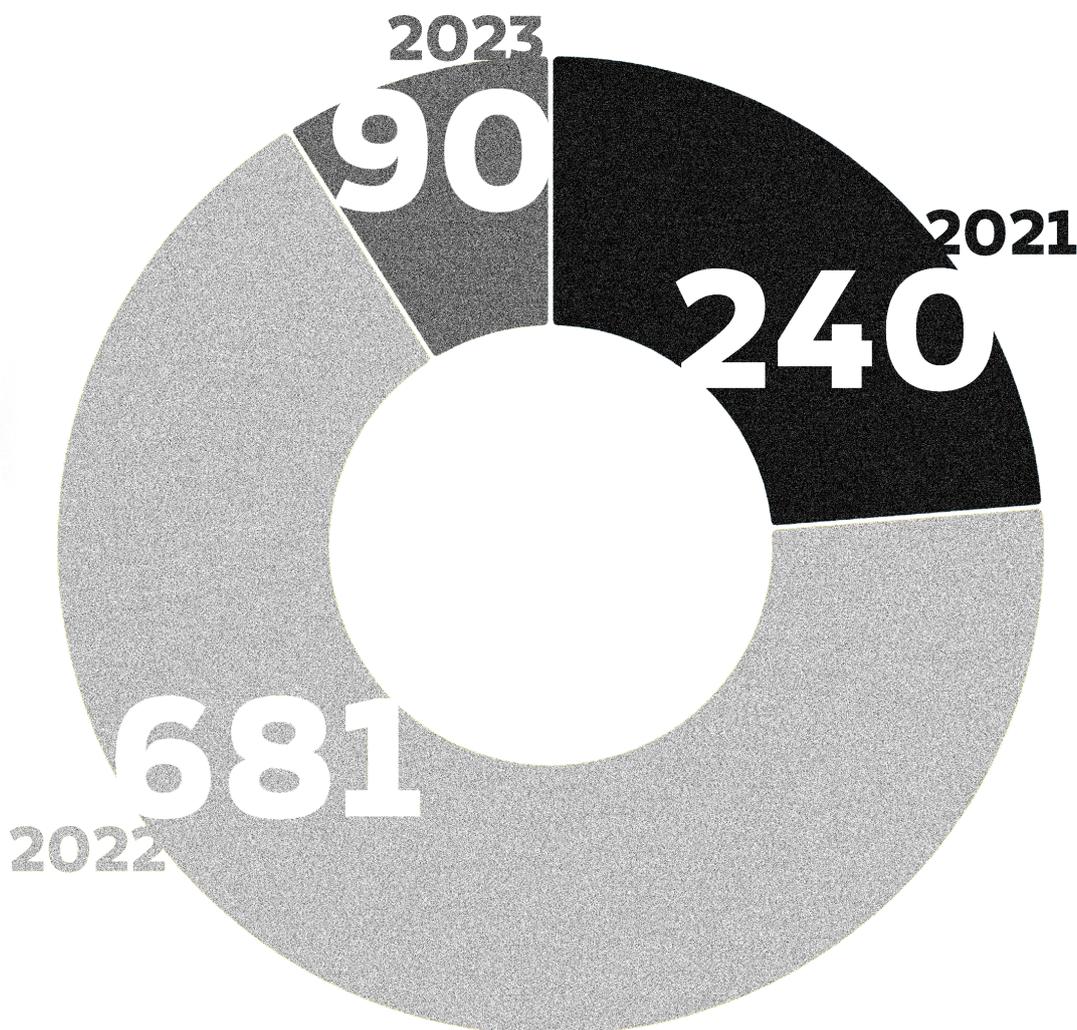
Adem Mehmedović, et. al. 'Izvještaj o Negiranju Genocida u Srebrenici 2022', Memorijalni centar Srebrenica, Srebrenica, 2022, https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_mcs_izvjestaj_BOS_2022_FINAL_ko.71.pdf

23 Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2022. Srebrenica: Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine, 2022. Dostupno na; https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_mcs_izvjestaj_BOS_2022_FINAL_ko.71.pdf

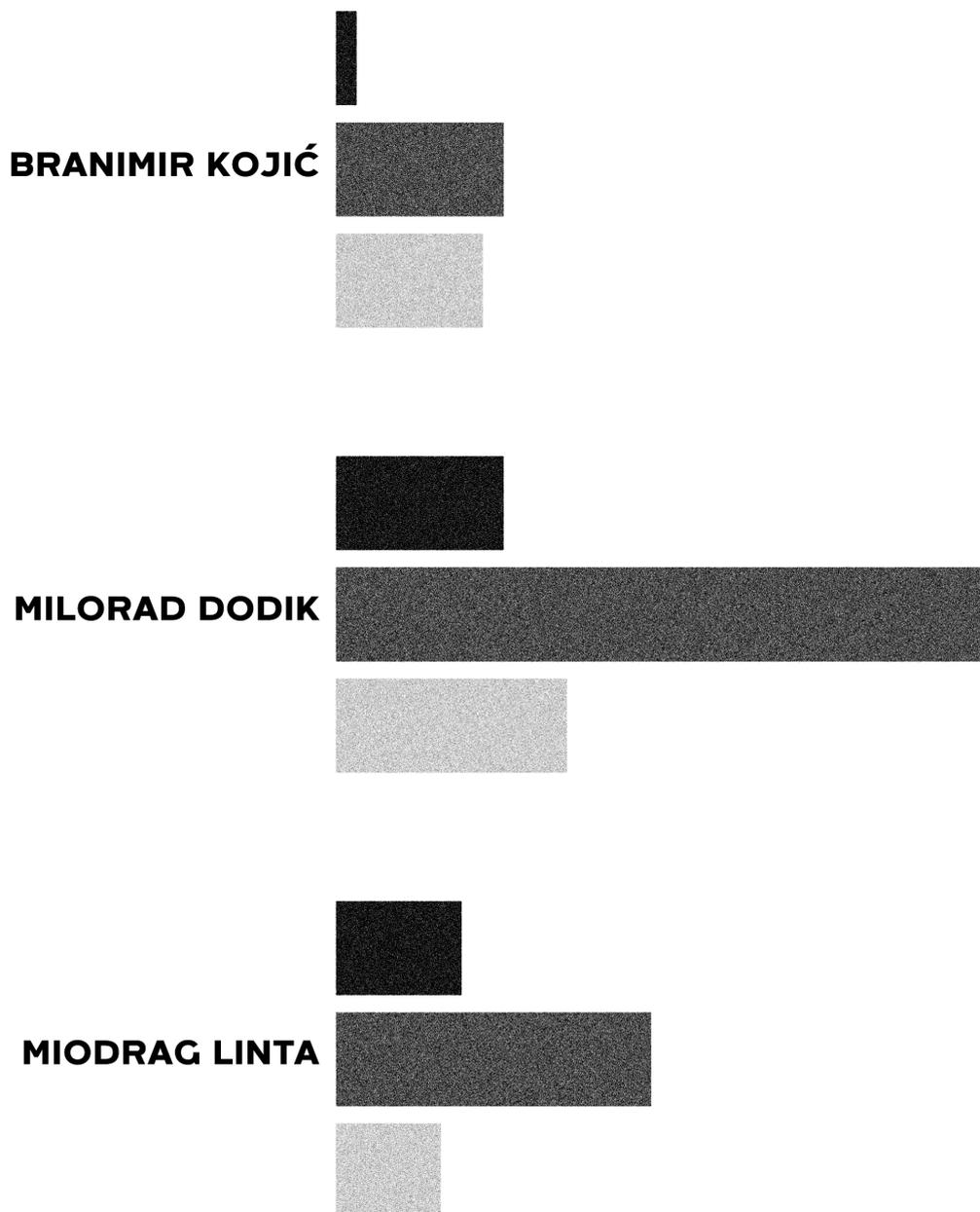
KVANTITATIVNE ANALIZE NEGIRANJA GENOCIDA

Od početka 2020. godine, Memorijalni centar je posvećen praćenju i dokumentiranju negiranja genocida u Srebrenici. Naši naponi uključuju poboljšanje mehanizama za praćenje medijskog izvještavanja, uspostavljanje saradnje s istraživačima i redovne revizije, uz upotrebu sistema upozorenja za nove incidente negiranja genocida.

U izvještajnom periodu za 2023. godinu zabilježeno je 90 slučajeva negiranja genocida u Srebrenici u medijskom prostoru Bosne i Hercegovine i regiona. U uporedbi s prošlogodišnjim izvještajem, u kojem su zabilježena 693 slučaja negiranja genocida, primjećuje se smanjenje broja slučajeva negiranja. Važno je napomenuti da kvantitet zabilježenih objava nije jedini ključni indikator svijesti društva o genocidu u Srebrenici.

Istraživanja koja su provedena za 2023. godinu ukazuju na to da su **Milorad Dodik**, predsjednik bh. entiteta Republika Srpska, **Branimir Kojić**, predsjednik Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila iz Srebrenice i **Miodrag Linta**, narodni poslanik u Narodnoj skupštini Republike Srbije i dalje glavni negatori genocida.

Pored Dodika, Kojića i Linte, među negatorima su se našli i tabloidi iz Srbije „Informer” i „Alo”, Zoran Milanović, predsjednik Republike Hrvatske, Radovan Kovačević, delegat u Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH i potparol SNSD-a te Nenad Kecmanović, penzionisani profesor i bivši savjetnik Milorada Dodika.

TOP 10 NEGATORA

2023

Negiranje genocida u najvećoj mjeri zabilježeno je kroz aktivno poricanje u 53 slučaja, relativizaciju u 26 slučajeva, podršku počiniteljima u 9 slučajeva i priznavanje zločina, ali ne i genocida u 2 slučaja.

NAČINI NEGIRANJA GENOCIDA

53

**AKTIVNO
PORICANJE**
negiranje

26

RELATIVIZACIJA
(opravdavanje i/ili poređenje
sa drugim ratnim zločinima)

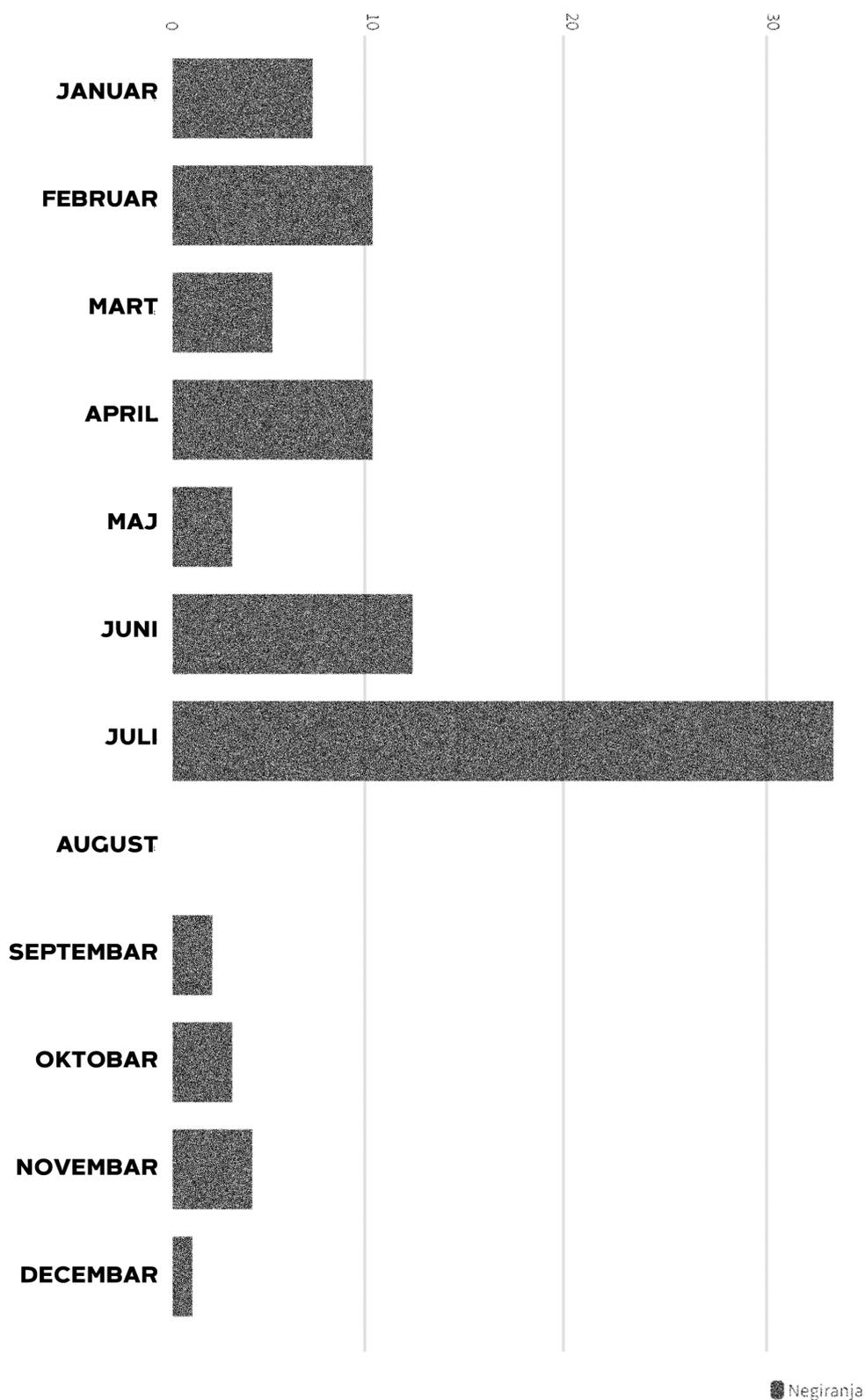
9

PODRŠKA POČINITELJIMA
(ne mora se eksplicitno spominjati genocid)

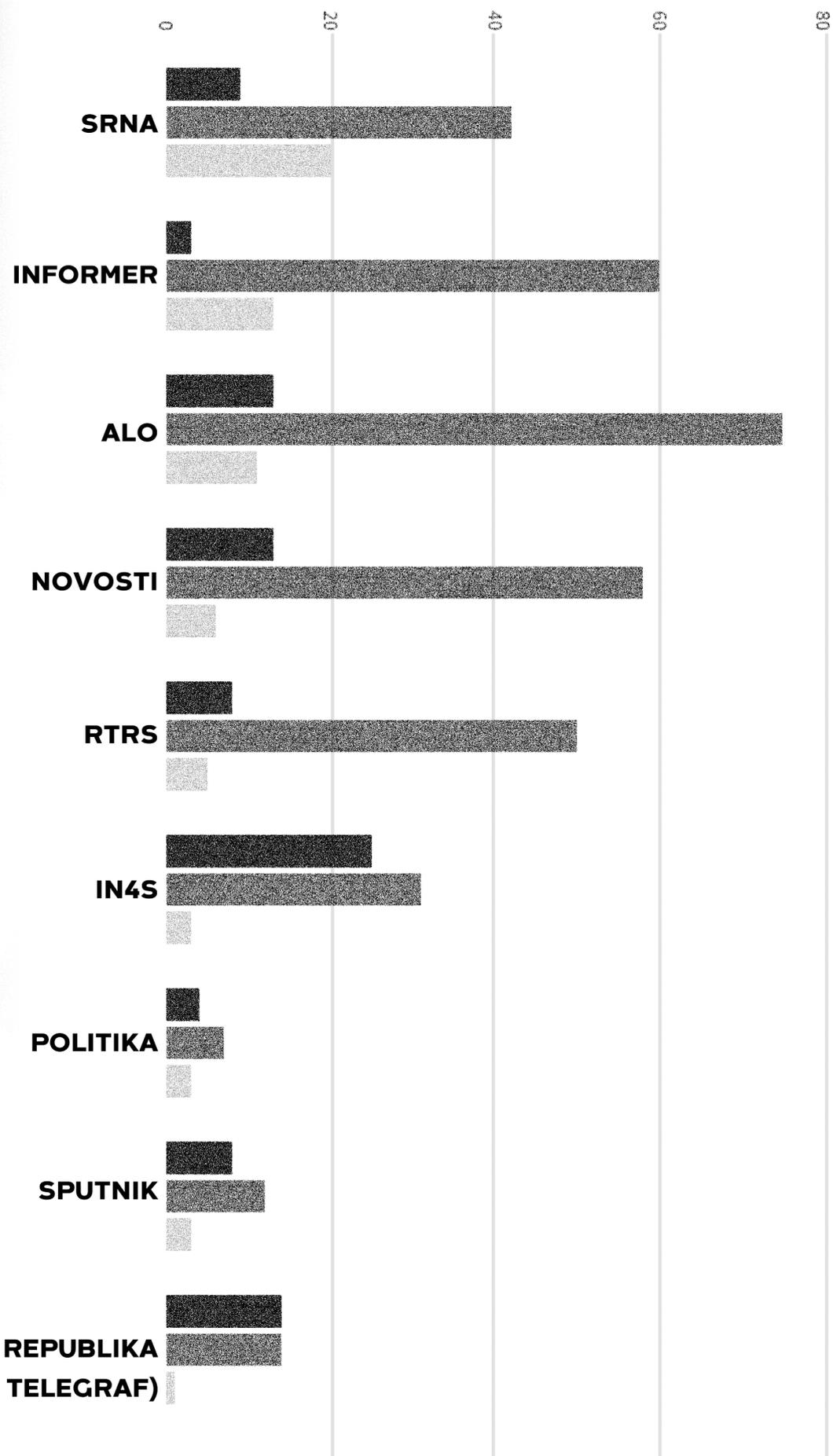
2

**PRIZNAVANJE ZLOČINA
ALI NE I GENOCIDA**

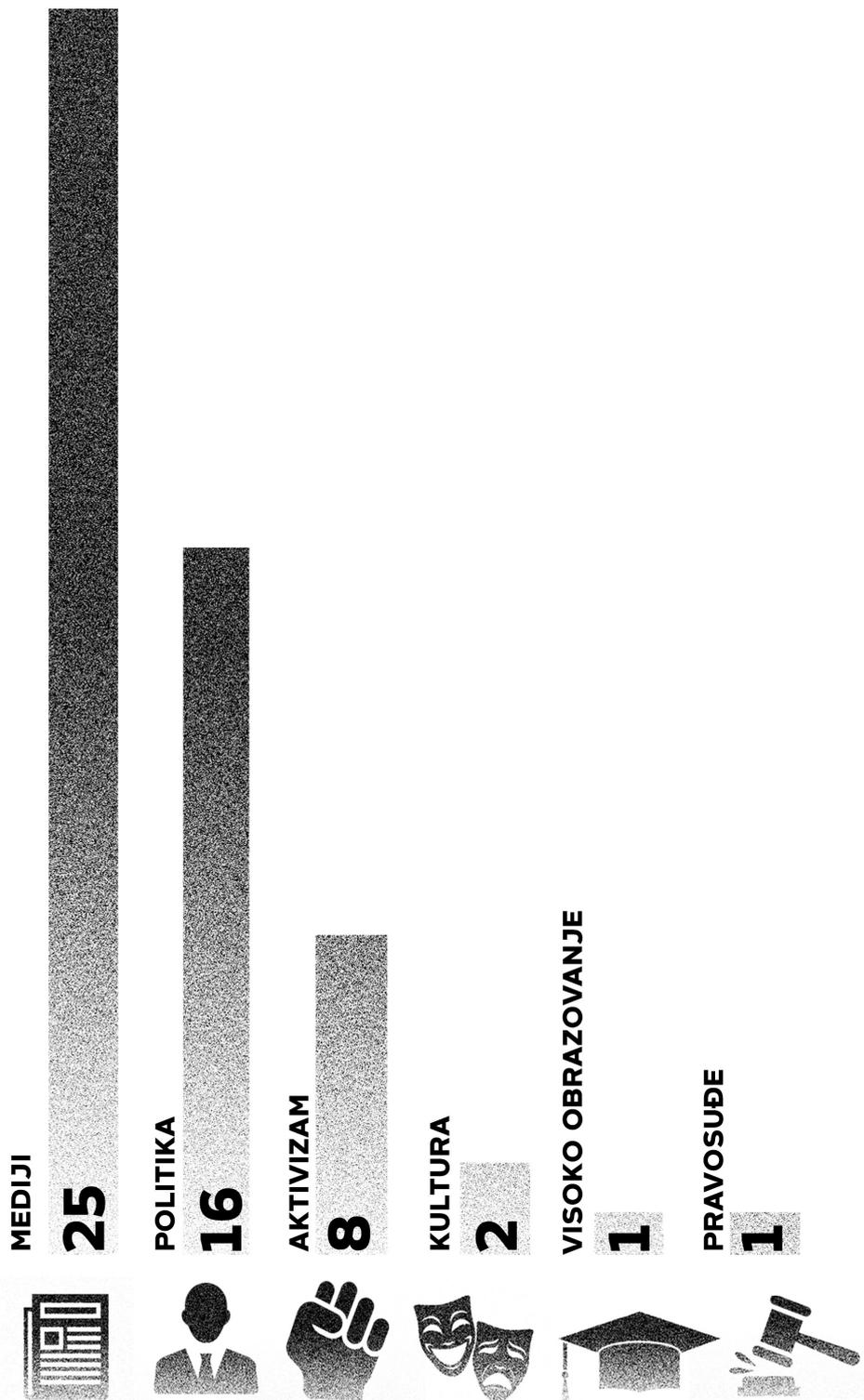
U toku monitoringa, vidljivo je da se najviše slučajeva negiranja genocida dešava u mjesecu julu kada se obilježava godišnjica i komemoracija žrtvama genocida.

U 2023. godini, primjećuje se trend među brojnim srpskih medijima u kojem se manje pažnje posvećuje kontekstu devedesetih godina. Tokom izvještajnog perioda napadi i govor mržnje usmjereni prema albanskim stanovnicima s Kosova bili su češći. Trenutna politička klima također utječe na intenzitet i učestalost rasprava o pitanju genocida u Srebrenici među istaknutim ličnostima u Srbiji. Vlasti u Beogradu se pretežno koncentrišu na trenutne proteste u glavnom gradu i neriješene odnose između Beograda i Prištine. Naprimjer, u poređenju sa osam zabilježenih slučajeva poricanja u prethodnom izvještajnom periodu, predsjednik Srbije Aleksandar Vučić ove godine je samo jednom negirao genocid, govoreći da je u Srebrenici počinjen zločin, ali ne i njegovu kvalifikaciju genocida. Prikazani grafikoni i statistike jasno ukazuju da tabloidi u Srbiji zauzimaju važno mjesto kao mediji koji šire poruke negiranja genocida.

Kao rezultat, političari u bh. entitetu Republika Srpska i dalje su najprisutniji u poricanju genocida u Srebrenici u 2023. godini, a kao platformu najčešće koriste javne državne medije sa sjedištem u Banjoj Luci. Pored toga, istraživači i relativizatori također aktivno sudjeluju u negiranju genocida, a njihova predanost ovoj praksi ostaje kontinuirana, bez obzira na političke promjene ili trenutnu situaciju u regionu.

U kontekstu negiranja genocida i relativizacije, novo ime koje se pojavljuje na listi negatora genocida je Zoran Milanović, predsjednik Republike Hrvatske. Prema istraživanjima iz 2023. godine, primjećuje se da je Milanović sve više uključen u ovu praksu, što predstavlja ključnu promjenu u odnosu na prethodne izvještaje. Njegova pojava kao negatora genocida i relativizatora značajna je zbog njegove visoke političke pozicije i utjecaja koji ima kao predsjednik Republike Hrvatske.

KRIVIČNA PRAVDA - PRESUDE I SUĐENJA

Od svog osnivanja 1993. godine, Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i njegov nasljednik, Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (MRMKS), podigli su optužnice protiv 160 osoba za ratne zločine i genocid u Bosni i Hercegovini. Više od 90 osoba je osuđeno, od čega sedam na doživotnu kaznu zatvora. Desetine podignutih optužnica proslijeđene su Sudu Bosne i Hercegovine na daljnje postupanje.

Kroz procesuiranje ratnih zločina počinjenih u Bosni i Hercegovini, Tribunal je dao ogroman doprinos borbi za pravdu, kao i uspostavio ključne pravne presedane. Ovi presedani predstavljaju moćno oruđe u borbi protiv poricanja genocida i drugih ratnih zločina, ne samo za BiH već i za cijeli svijet.

Konačna presuda Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću²⁴

Žalbeno veće IRMCT-a je 31. maja 2023. donijelo konačnu presudu u predmetu protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića, dvojice bivših visokopozicioniranih pripadnika Službe državne bezbjednosti Srbije. U ovoj značajnoj presudi, obojica su proglašena krivima za ratne zločine širom BiH i za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu za čišćenje teritorije od nesrpskog stanovništva. Odluka, kojom je zvanično utvrđeno direktno učešće Državne bezbjednosti Srbije u ratu u BiH, označila je značajnu prekretnicu jer je Haški tribunal izrekao prvu osuđujuću presudu srpskih zvaničnika za njihovo saučesništvo u agresiji na BiH.

Postupak protiv Stanišića i Simatovića počeo je nakon njihovog hapšenja 2003. godine i postao jedno od najdužih suđenja u Hagu. Prvobitno su oslobođeni 2013. godine, ali im je naloženo ponovno suđenje 2015. Novo suđenje počelo je 2017. godine, a tužilaštvo ih tereti za mnoga krivična djela, uključujući ubistvo, deportaciju, prisilno premještanje i progon. Prvostepena presuda donesena je 2021. godine, kojom su Stanišić i Simatović osuđeni na po 12 godina zatvora zbog učešća u zločinima počinjenim u Bosanskom Šamcu u BiH, ali su oslobođeni optužbi za druga krivična djela.

²⁴ IRMCT, Prosecutor v. Jovica Stanišić and Franko Simatović, MICT-15-96-A, Appeals Chamber, Judgment, May 31, 2023, https://www.irmct.org/sites/default/files/case_documents/IRMCT-Appeal-Judgment-Stanisic-Simatovic-ENG.pdf.

U pravosnažnoj presudi, Apelaciono vijeće IRMCT-a je djelimično prihvatilo žalbu Tužilaštva, ukinuvši njihove prethodne oslobađajuće presude. Kazna izrečena Stanišiću i Simatoviću je tako produžena sa 12 na 15 godina za zločine počinjene u više opština, uključujući Bijeljину, Zvornik, Bosanski Šamac, Doboj, Sanski Most i Trnovo.

Apelaciono vijeće je utvrdilo i da su Stanišić i Simatović kao članovi udruženog zločinačkog poduhvata bili odgovorni za zločine koje su počinile srpske snage tokom 1992. i 1995. godine. Među učesnicima ovog poduhvata bili su i Slobodan Milošević, Radmilo Bogdanović, Mihalj Kertes, Milan Martić, Milan Babić, Goran Hadžić, Radovan Karadžić, Ratko Mladić, Momčilo Krajišnik, Biljana Plavšić, i Željko Ražnatović.

Što se tiče zločina u Bosanskom Šamcu i Sanskom Mostu, Apelaciono vijeće je presudilo Stanišića i Simatovića direktno odgovornim za pružanje pomoći počiniovcima. Što se tiče opština Bijeljina, Zvornik, Doboj i Trnovo, Apelaciono vijeće je zaključilo da se ovi zločini mogu pripisati Stanišiću i Simatoviću kroz radnje drugih učesnika udruženog zločinačkog poduhvata.

U konačnoj presudi obuhvaćeni su podaci koji se odnose na Trnovo i pogubljenje šest bošnjačkih dječaka i muškaraca koji su zarobljeni nakon pada Srebrenice u julu 1995. godine. U presudi se navodi da je Slobodanu Mediću zvanom Boca naređeno da transportuje muslimane, uključujući šest muslimanskih muškaraca i dječaka, na skrivene lokacije kako bi bili ubijeni. Sudsko vijeće je utvrdilo van razumne sumnje da su „Škorpioni” pod komandom Slobodana Medića (Boca) ubili šest muslimanskih muškaraca i dječaka u ruralnom mjestu Godinjske Bare.

Slučaj Miomir Jasikovac

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je 23. novembra 2022. godine podiglo²⁵, a Sud Bosne i Hercegovine je 20. decembra 2022. godine potvrdio optužnicu protiv Miomira Jasikovca, nekadašnjeg komandira čete Vojne policije Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske. Prema optužnici Jasikovac se tereti za genocid počinjen u Srebrenici u julu 1995. godine.²⁶

25 Podignuta optužnica za krivično djelo genocida, Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, 24. 11. 2022., Dostupno na: <https://www.tuzilastvobih.gov.ba/?id=5439&jezik=b>

26 Rovčanin H., Potvrđena optužnica protiv Miomira Jasikovca za genocid u Srebrenici, Detektor.ba, 20. 12. 2022., Dostupno na: <https://detektor.ba/2022/12/20/potvrđena-optuznica-protiv-miomira-jasikovca-za-genocid-u-srebrenici/>

Jasikovac se optužnicom tereti da je „za vrijeme širokog i sistematičnog napada VRS-a i policije Republike Srpske usmjerenog na pripadnike bošnjačkog naroda u zaštićenju zoni Ujedinjenih nacija Srebrenica, od 13. do 15. jula 1995. svjesno pružio pomoć članovima udruženog zločinačkog poduhvata (UZP) čije je plan bio da zatvore i po kratkom postupku pogube vojno sposobne muškarce iz srebreničke enklave, a žene, djecu i starce prisilno premjeste i na taj ih način unište kao grupu.”²⁷

Međutim, prilikom podizanja optužnice Jasikovac nije bio dostupan pravosudnim organima Bosne i Hercegovine s obzirom da je nastanjen u Novom Sadu i državljanin je Republike Srbije.

Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije je 5. decembra 2022. godine podiglo optužnicu protiv AA, komandira čete vojne policije Zvorničke brigade VRS, za krivično djelo ratnog zločina. AA je optužen da je u „periodu od 13. do 15. jula 1995. godine, s njemu podređenim pripadnicima čete vojne policije, učestvovao u zatvaranju pripadnika Armije Bosne i Hercegovine i civila muškog pola, koje su sproveli do lokacija znajući da će potom biti ubijeni. Zarobljenici su ubijani u Orahovcu, potom u Ročeviću, kao i na brani u Petkovicima. Prema optužnici na ovim lokacijama je ukupno ubijeno više od 300 ljudi.” Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije je 13. januara 2023. godine s Jasikovcem, skrivenim iza pseudonima AA, sklopilo sporazum po kojem je optuženi priznao krivicu i osuđen je na minimalnu kaznu od pet godina zatvora.²⁸

---

27 U optužnici se navodi da su optuženi, kao i njemu podređeni pripadnici Vojne policije, sudjelovali u zatvaranju, transportu na mjesta strijeljanja, kao i ubistvima zatvorenika na lokalitetima u blizini škole u Orahovcu gdje je strijeljano više od 800 žrtava, brani u Petkovicima gdje je strijeljano više od 700 žrtava i lokaciji šljunkare u Kozluku, gdje je strijeljano više od 800 žrtava. (Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, predmet br. T20 0 KTRZ 0004388 05, dostupno na: <https://www.tuzilastvobih.gov.ba/?id=5439&jezik=b>)

28 Kolarić J., Genocid pod pseudonimom, Peščanik.net, 28. 04. 2023., Dostupno na: <https://pescanik.net/genocid-pod-pseudonimom/>

Prema sporazumu Jasikovac je priznao da je kao komandir čete vojne policije prihvatao, zatvarao i obezbjeđivao muškarce i dječake koje su zarobile snage VRS, pri čemu je znao da će oni ubrzo biti ubijeni. Jasikovac i njemu podređeni pripadnici čete vojne policije Zvorničke brigade su 13. jula 1995. godine sproveli zarobljene Bošnjake u Orahovac gdje su, kako se u presudi navodi, pripadnici VRS ubili „preko 100 lica„. Nakon toga su 15. ili 16. jula 1995. godine zarobljene Bošnjake zatvorili u lokalnu školu u Ročeviću, a onda ih sproveli do deponije u Kozluku gde su strijeljali „preko 100 lica„. Jasikovac je 14. jula 1995. poslao više pripadnika svoje čete u komandu 6. bataljona Zvorničke brigade odakle su oni upućeni na branu u Petkovicima gde su učestvovali u streljanju zarobljenika dovedenih iz lokalne škole.

Tužilaštvo Republike Srbije je nakon sklapanja sporazuma o krivici s Miomirom Jasikovcem onemogućilo dalje postupanje po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine koja ga je teretila za genocid i ubistvo oko 2400 osoba. Na taj način je Srbija zatvorila slučaj Jasikovac presudom od pet godina zatvora, značajno umanjenim brojem žrtava i bez pominjanja Srebrenice i genocida.

Slučaj Momčilo Tešić

Sud Bosne i Hercegovine je 7. septembra 2022. godine donio prvostepenu presudu u predmetu Momčilo Tešić kojom je optuženi Tešić proglašen krivim „da je počinio krivično djelo zločini protiv čovječnosti iz člana 172. stav 1. tačka h), u vezi s tačkom a) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZBiH), sve u vezi sa članom 29. i 180. stav 1. istog Zakona. Sud mu je izrekao kaznu zatvora u trajanju od 20 godina.”²⁹

Optuženi Momčilo Tešić proglašen je krivim što je za vrijeme širokog i sistematičnog napada, kojeg su u periodu „od 6. jula do 19. jula 1995. godine preduzimali Vojska Republike Srpske i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, usmjerenog protiv civilnog bošnjačkog stanovništva ‘zaštićene zone UN-a’ Srebrenica, znajući za takav napad i da njegove radnje čine dio tog napada, počinio progon bošnjačkog civilnog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, kulturnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi ubistvima.”³⁰

Prema optužnici Tešić je kao pripadnik voda Vojne policije Vlaseničke brigade optužen za pomaganje u genocidu, ali mu je Sud BiH izrekao kaznu za zločin protiv čovječnosti. Tešić je presuđen da je učestovao u strijeljanju 17 muškaraca s područja Srebrenice. Strijeljanje je počinjeno s 13. na 14. juli 1995. godine na području općine Vlasenica u mjestu Mršići.³¹

Zajedno s Tešićem su, krajem 2017. godine, optuženi i Mile Kosorić, Borislav Stojišić i Rajko Drakulić. U maju 2022. godine Sudsko vijeće je zbog zdravstvenog stanja razdvojilo postupak protiv Mileta Kosorića, optuženog za genocid u Srebrenici, a suđenje je tada nastavljeno drugooptuženom Momčilu Tešiću.³² Borislav

29 Sud Bosne i Hercegovine, predmet S1 1 K 027404 18 Kri Momčilo Tešić, 08. 09. 2022., Dostupno na: <https://sudbih.gov.ba/Post/Read/Objavljena%20prvostepena%20presuda%20u%20predmetu%20Mom%C4%8Dilo%20Te%C5%A1i%C4%87>

30 Isto

31 Taušan M., Momčilo Tešić osuđen na 20 godina zatvora za zločine nad Srebreničanima, Detektor.ba, 07. 09. 2022., Dostupno na: <https://detektor.ba/2022/09/07/momcilo-tesic-osudjen-na-20-godina-zatvora-za-zlocine-nad-srebrenicanima/>

32 Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2022, Srebrenica 2022, str. 18.

Stojišić i Rajko Drakulić se nalaze u bjekstvu i za njima je raspisana međunarodna potjernica.³³

Apelaciono vijeće suda Bosne i Hercegovine je u junu 2023. godine nakon žalbe na prvostepenu presudu smanjilo kaznu Momčilu Tešiću za dvije godine, te ga u konačnici osudilo na 18 godina zatvora.

U izvještajnom periodu nije došlo do promjena u slučajevima Milenko Živanović, Milimir Savčić i Zoran Malinić. Živanović, Savčić i Malinić su optuženi za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici, ali nisu dostupni pravosudnim organima u Bosni i Hercegovini, jer se nalaze u Srbiji.

Slučaj „Kravica“

Pred Specijalnim sudom u Beogradu krajem 2016. godine počelo je suđenje za zločin u selu Kravica, u kojem je jula 1995. ubijeno više od 1.300 Bošnjaka iz Srebrenice. Za ovaj zločin optuženi su bivši pripadnici Specijalne brigade MUP-a Republike Srpske Nedeljko Milidragović, Aleksa Golijanin, Milivoje Batinica, Dragomir Parović, Aleksandar Dačević, Boro Miletić, Jovan Petrović i Vidoslav Vasić.³⁴

Zvanični Beograd ne priznaje da je u Srebrenici počinjen genocid, te optužnice podignute u Srbiji vezane za zločine u Srebrenici ne koriste tu formulaciju.³⁵ Krajem 2016. godine započelo je suđenje za zločine u Kravici, uz izostavljanje genocida kao klasifikacije.³⁶

Suđenje je više puta odgađano i nastavljano, da bi se, nakon skoro osam godina suđenja osmorici pripadnika Specijalne brigade MUP-a Republike Srpske za ratni zločin u selu Kravica, ponovo krenulo od nule. Suđenje pred Specijalnim sudom u Beogradu navedenoj osmorki ponovo je u junu 2023. godine počelo ispočetka jer se promijenio jedan član sudskog vijeća.³⁷

33 Sud Bosne i Hercegovine, Dostupno na: <https://sudbih.gov.ba/Court/Case/1178>

34 Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021, Srebrenica 2021, str. 15.

35 Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021, Srebrenica 2021, str. 15.

36 Nakon 7 godina, ponovo počelo suđenje za ubistvo 1.313 Bošnjaka u Kravici, Federalna.ba, 13. 06. 2023., Dostupno na: <https://www.federalna.ba/nakon-7-godina-ponovo-pocelo-sudenje-za-ubistvo-1313-bosnjackih-civila-u-kravici-scmfx>

37 Kožul D., Suđenje za Srebrenicu opet na nuli, Novosti, 25. 06. 2023. Dostupno na: <https://www.portal-novosti.com/sudenje-za-srebrenicu-opet-na-nuli>

Slučaj Miodrag Josipović i drugi

Sud Bosne i Hercegovine je krajem novembra 2021. godine donio prvostepenu presudu u predmetu Miodrag Josipović i drugi kojom su optuženi Miodrag Josipović, Branimir Tešić, Dragomir Vasić, Danilo Zoljić i Radomir Pantić oslobođeni optužbe za učešće u djelimičnom istrebljenju bošnjačkog stanovništva istočne Bosne.³⁸ Nakon šest godina, krajem aprila 2021. godine, završen je dokazni postupak na suđenju u predmetu „Josipović i drugi” optuženim za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici.³⁹

U objavljenoj prvostepenoj presudi navedeno je da „izvedenim dokazima na glavnom pretresu Tužilaštvo BiH nije dokazalo van svake razumne sumnje učešće optuženih u radnjama koje su opisane u pojedinačnim tačkama optužnice, a naročito nije dokazalo postojanje subjektivnog elementa kod optuženih, odnosno postojanje namjere za potpuno ili djelimično uništenje zaštićene grupe bošnjačkog stanovništva.”⁴⁰

Vijeće Apelacionog odjeljenja Suda Bosne i Hercegovine je 13. aprila 2022. donijelo, a 15. jula 2022. godine otpremilo drugostepenu presudu u predmetu Miodrag Josipović i drugi, kojom je kao neosnovana odbijena žalba Tužilaštva BiH i potvrđena prvostepena presuda broj S1 1 K 017057 14 Kri od 29. novembra 2021. godine. Prema presudi optuženi su oslobođeni od optužbe jer nije dokazano da su počinili kazneno djelo za koje se terete optužnicom Tužilaštva BiH.⁴¹ Sud Bosne i Hercegovine je ovakvu odluku donio u nedostatku dokaza.

38 Miodrag Josipović je bio načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB) u Bratuncu, Branimir Tešić zamjenik komandira Policijske stanice u Bratuncu, Dragomir Vasić načelnik zborničkog Centra javne bezbjednosti (CJB), Danilo Zoljić komandant Posebnih jedinica policije (PJP), a Radomir Pantić kao bivši komandir Prve čete PJP-a.

39 Navedeni su se teretili za prisilno premještanje, transport i zarobljavanje bošnjačkog stanovništva, a nekima je na teret stavljeno i pogubljenje muškaraca; Taušan M., *Josipović i ostali: Okončano šestogodišnje izvođenje dokaza*, Detektor.ba, 26. 04. 2021.; dostupno na: <https://detektor.ba/2021/04/26/josipovic-i-ostali-okoncano-sestogodisnje-izvodjenje-dokaza/>.

40 Sud Bosne i Hercegovine, Predmet: S1 1 K 017057 14 Kri Miodrag Josipović i dr., Dostupno na: Objavljena prvostepena presuda u predmetu Miodrag Josipović i drugi (sudbih.gov.ba)

41 Drugostepena presuda u predmetu Miodrag Josipović i dr. , Tužilaštvo BiH, 24. 08. 2022., Dostupno na: <https://sudbih.gov.ba/Post/Read/Drugostepena%20presuda%20u%20predmetu%20Miodrag%20Josipovic%20i%20dr.>

ZABRANA NEGIRANJA GENOCIDA I NEPROCESUIRANJE NEGATORA

Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini Valentin Inzko je, koristeći Bonnske ovlasti, 23. jula 2021. godine nametnuo dopune u Krivičnom zakonu BiH kojima se zabranjuje i kažnjava negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca. Zakon je stupio na snagu 28. jula 2021. godine.

Ko javno odobri, porekne, grubo umanji ili pokuša opravdati zločin genocida, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin utvrđen pravosnažnom presudom u skladu s Poveljom Međunarodnog vojnog suda pridruženom uz Londonski sporazum od 8. avgusta 1945. ili Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili Međunarodnog krivičnog suda ili suda u Bosni i Hercegovini, a usmjereno je protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe osoba ili člana takve grupe, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina”, stoji u Odluci koja se odnosi na Zakon o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

Odluka visokog predstavnika Valentina Inzka po objavljivanju izazvala je brojne reakcije u javnosti. Kroz reakcije je negiran genocid u Srebrenici. Tada su genocid negirali, između ostalih, tadašnji član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Milorad Dodik, gradonačelnik Banje Luke Draško Stanivuković, Jelena Trivić, koja je obnašala dužnost poslanice u NSRS, načelnik općine Srebrenica Mladen Grujičić i mnogi drugi o čemu je detaljno pisano u Izvještaju o negiranju genocida u Srebrenici 2022. godine.⁴²

Iz Tužilaštva Bosne i Hercegovine su informisali javnost da će biti formiran predmet u kojem će se pratiti i evidentirati sve objave pojedinaca, grupa ili udruženja u kojima se iznose stavovi o negiranju genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina iznesene nakon stupanja na snagu Odluke.⁴³

⁴² Vidi: Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2022, Srebrenica 2022, str. 45 – 47.

⁴³ Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, 23. 07. 2021. Dostupno na: <https://www.tuzilastvobih.gov.ba/?id=4988&-jezik=b>

Od donošenja i objavljivanja Odluke visokog predstavnika 2021. godine pa do kraja izvještajnog perioda (kraj maja 2023. godine) nije podignuta niti jedna optužnica za negiranje genocida.

„Nismo zaprimili nijedan izvještaj od policijskih agencija o tom počinjenom krivičnom djelu. Sve prijave koje su podnesene dodijeljene su na rad tužiocima. Do sada nije bilo nijedne optužnice jer su tužiocima naišli na poteškoće da bi dokazali postojanje krivičnog djela”, izjavio je glavni tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine Milanko Kajganić 23. februara 2023. godine.⁴⁴

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je do kraja 2022. godine donijelo 27 naredbi o **nesprovođenju** istrage po krivičnim prijavama za negiranje genocida. Tužilaštvo je u osam slučajeva donijelo naredbu o nesprovođenju istrage zbog nedostatka dokaza, u 11 slučajeva jer nije bilo sumnje da je počinjeno krivično djelo, a u šest slučajeva „zbog postojanja drugih okolnosti koje isključuju krivično gonjenje”. U jednom slučaju Tužilaštvo je donijelo naredbu o nesprovođenju istrage jer se radi o diplomatskom imunitetu prijavljenog lica. U dva slučaja je uložena žalba i tu nije donesena konačna odluka.⁴⁵

Praksa Tužilaštva Bosne i Hercegovine da ne podiže optužnice po prijavama za negiranje genocida se nastavila i tokom 2023. godine. Od januara do kraja maja 2023. godine Tužilaštvo je donijelo devet naredbi o nesprovođenju istrage.

„Odredba je zaista široko postavljena jer nije dovoljno da neko kaže da se nešto nije desilo i da to predstavlja krivično djelo. Tužilac mora dokazati da je takvo negiranje moglo dovesti do određene posljedice.” (Milanko Kajganić, glavni tužilac Tužilaštva BiH u izjavi za O Kanal 09. 05. 2023. godine).⁴⁶

Od 28. jula 2021. godine kada je Zakon stupio na snagu pa do kraja maja 2023. godine Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je donijelo ukupno 36 naredbi o nesprovođenju istrage po krivičnim prijavama za negiranje genocida.⁴⁷

44 M. Ma., Kajganić: Za negiranje genocida nije podignuta nijedna optužnica, teško je dokazati postojanje krivičnog djela, Faktor.ba, 23. 02. 2023., Dostupno na: <https://faktor.ba/vijest/kajganic-za-negiranje-genocida-nije-podignuta-nijedna-optuznica-tesko-je-dokazati-postojanje-krivicnog-djela/191111>

45 Gačanica L., Analiza pravosnažnih naredbi o nesprovođenju istraga Tužilaštva Bosne i Hercegovine, str. 1., Analiza je dostupna u PDF formatu na: <https://detektor.ba/2023/02/22/kako-su-tuzioci-odbacili-27-prijava-za-negiranje-genocida-i-velicanje-zlocinaca/>

46 S. M., Zašto Tužilaštvo BiH ignoriše Inzkov zakon o negiranju genocida i ratnih zločina?, Oslobođenje, 09. 05. 2023. Dostupno na: <https://okanal.oslobodjenje.ba/okanal/vijesti/zasto-tuzilastvo-bih-ignorise-inzkov-zakon-o-negiranju-genocida-i-ratnih-zlocina-857439>

47 Detaljan uvid u naredbe o nesprovođenju istrage dostupan na web stranici Tužilaštva Bosne i Hercegovine: <https://www.tuzilastvobih.gov.ba/?opcija=sadržaj&kat=12&id=100&jezik=b&jezik=b>

Slučaj Milorad Dodik

Od zvanične kriminalizacije negiranja 28. jula 2021. do kraja maja 2023. godine, Milorad Dodik je vodeći poricatelj genocida, jasno dajući u ranoj izjavi da će radije "ići u zatvor nego priznati nešto što se nije dogodilo"⁴⁸

„(u Srebrenici) se nije desio genocid, to znamo svi ovdje u Republici Srpskoj”, izjavio je Milorad Dodik na press konferenciju u Banjoj Luci 21. februara 2023. godine.⁴⁹

Protiv Milorada Dodika je zbog negiranja genocida podneseno više krivičnih prijava.⁵⁰ Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je 6. marta 2023. godine formiralo predmet protiv Milorada Dodika zbog negiranja genocida.

„U Tužilaštvu BiH u radu je više predmeta u kojima je Milorad Dodik, u svojstvu prijavljene ili osumnjičene osobe. U predmetima koji se odnose na član 145a. KZ BiH, u statusu je prijavljene osobe u više predmeta u kojima postupajući tužitelji vrše provjere navoda iz prijave...”, saopćeno je iz Tužilaštva Bosne i Hercegovine početkom aprila 2023. godine.⁵¹

Samo tog mjeseca Dodik se u četiri odvojena navrata bavio negiranjem genocida, rekavši 5. aprila: „Kakav genocid? Ne postoji takva stvar kao što je genocid.”⁵²

Dodik je 7. aprila, nakon poziva visokog predstavnika Kristijana Šmita da se Dodik procesuiru za negiranje genocida, ustvrdio da “Srbi nisu počinili genocid, a ako je igdje bilo genocida, bio je nad Srbima”. Dalje je tom prilikom rekao: „Ako oni misle da na taj način nama nametnu zabranu ćutanjem, ja ću ih samo upozoriti na to da je u bivšoj Jugoslaviji bilo mnogo tabua koje su branili komunisti, pa se ta zemlja raspala. Živim za dan kad će se i ova raspasti, BiH.”⁵³

48 „ Dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/8/12/dodik-apsolutno-bih-prije-isao-u-zatvor-nego-priznao-da-se-u-srebrenici-desio-genocid>

49 “Dodik negirao genocide u Srebrenici”, Slobodna Evropa, 21. 02. 2023. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/dodik-genocid-srebrenica-potocari-republika-srpska/32281453.html>

50 Između ostalih, prijave zbog negiranja genocida protiv Milorada Dodike podnijeli su predstavnici udruženja koja okupljaju preživjele žrtve genocida, poslanik u Parlamantarnoj skupštini BiH Zlatko Miletić, Institut za istraživanje genocida Kanada (IGK),

51 Tužilaštvo BiH: Formirano više predmeta protiv Dodika zbog negiranja genocida, N1, 10. 04. 2023. Dostupno na: <https://n1info.ba/vijesti/tuzilastvo-bih-formirano-vise-predmeta-protiv-dodika-zbog-negiranja-genocida/>

52 A. O., Dodik Izetbegovića nazvao kretenom i ponovo negirao genocid, Source.ba, 05. 04. 2023. Dostupno na: <https://source.ba/clanak/BiH/640173/Dodik-Izetbegovica-nazvao-kretenom-i-ponovo-negirao-genocid>

53 Glas Srpske, 07. 04. 2023., Dostupno na: https://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/dodik-srbi-nisu-pocinili-genocid/464264

Nekoliko dana kasnije, 11. aprila, Dodik je usvrдио, „Nije bio genocid u Srebrenici i ne prihvatamo takvu kvalifikaciju. Izvolite procesuirajte Milorada Dodika i ja sam spreman da se pojavim na svakom vašem sudu i da iznesem argumentaciju zašto to /dešavanja u Srebrenici u julu 1995. godine/ nije bio genocid.”⁵⁴

Prilikom obilježavanja Dana sjećanja na žrtve logora Jasenovac Dodik je negirao genocid i poručio „da se zločin u Srebrenici ne može izjednačiti s Jasenovcem,, ističući da „predstavici zapadnih država neće da kažu da je u Jasenovcu počinjen genocid nad Srbima, ali da su spremni da upotrijebe sve što mogu, od NATO bombi i svega što imaju, da opravdaju svoja nedjela koje su činili na ovim prostorima devedesetih godina rasturajući Jugoslaviju.”⁵⁵

On je ponovio „da u Srebrenici nije bio genocid nego zločin za koji su pojedinačno odgovarali i trebali da odgovaraju oni koji su ih činili.”⁵⁶

Slučaj Radovan Kovačević

„Mi smatramo da je kvalifikacija da se u Srebrenici dogodio genocid neprihvatljiva. Mi smatramo da je kvalifikacija koja je politički motivisana i to je nešto što je za nas apsolutno neprihvatljivo. Evo, ja sam spreman i sada da kažem. Ja ću i sada da vam kažem. Ja smatram da je u pitanju jedna politička kvalifikacija. Ponoviću vam. **U potpunosti uvažavam i najiskrenije žalim za svim žrtvama zločina koji se dogodio u Srebrenici, ali jasno i odgovorno tvrdim da se u Srebrenici nije dogodio genocid, da zločin koji se dogodio u Srebrenici ne može da se kvalifikuje kao genocid,** jer ni na koji način ne može da se poredi sa zločinima genocida kakav se dogodio nad srpskim narodom u NDH, kakav se dogodio u Jasenovcu, Jadovnu i na mnogim drugim mjestima. Ne može da se poredi sa zločinom genocida, odnosno holokaustom nad jevrejskim narodom, niti sa genocidom koji su Turci, koji je Turska sprovela nad Jermenima” izjavio je 6. septembra 2021. godine gostujući u emisiji Federalne televizije „Plenum” tadašnji savjetnik člana predsjedništva Bosne i Hercegovine Radovan Kovačević.⁵⁷

54 Dodik spreman iznijeti argumentaciju da nije bilo genocida u Srebrenici, Argumenti.rs, 11. 04. 2023., Dostupno na: <https://www.argumenti.rs/dodik-spreman-iznijeti-argumentaciju-da-nije-bilo-genocida-u-srebrenici/>

55 Dodik: Jasenovačka tišina sastavni dio duše srpskog naroda, RTV KD, 23. 04. 2023, Dostupno na:

<https://www.rtv-kd.com/dodikjasenovačka-tišina-sastavni-dio-duše-srpskog-naroda/>

56 Isto

57 Tužilaštvo BiH neće provoditi istragu protiv Dodikovog savjetnika zbog negiranja genocida: Kovačević: „U Srebrenici nije bio genocid”; državni tužilac: „Kovačević nije imao namjeru da povrijedi tuđa osjećanja”, Istraga.ba, 13. 07. 2022. Dostupno na: <https://istraga.ba/tuzilastvo-bih-neece-provoditi-istragu-protiv-dodikovog-savjetnika-zbog-negiranja-genocida-kovacevic-u-srebrenici-nije-bio-genocid-drzavni-tuzilac-ko->

Nakon navedene izjave protiv Kovačevića su podnesene dvije prijave, jedna anonimna, a druga od strane službenika FUP-a Ibre Bešlije.

Kada su u pitanju prijave protiv Radovana Kovačevića 25. 05. 2022. i 06. 06. 2022. godine postupajući tužilac u predmetu je nakon sagledavanja svih činjenica, kao i saslušanja prijavljene osobe, donio naredbu o neprovođenju istrage koja je detaljno obrazložena⁵⁸ i dostupna na web stranici Tužilaštva Bosne i Hercegovine (predmeti broj: T20 0 KTA 0020981 21 T20 0 KT 002112321).⁵⁹

---

vacevic-nije-imao-namjeru-da-povrijedi-tud/

58 Obustavljena istraga protiv Dodikovog savjetnika za negiranje genocida, Radio Slobodna Evropa, 14. juli 2022. Dostupno na: <https://ba.voanews.com/a/obustavljena-istraga-protiv-dodikovog-savjetnika-za-negiranje-genocida/6658487.html>

59 Tužilaštvo Bosne i Hercegovine, Dostupno na: http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/T20_0_KTA_0020981_21_--_.pdf [http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/T20_0_KT_0021123_21_\(2\).pdf](http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/T20_0_KT_0021123_21_(2).pdf)

Napomena: U naredbama o nesprovođenju istrage pod navedenim brojevima Tužilaštvo Bosne i Hercegovine je sakrilo lične podatke osoba na koje se predmet odnosi. Međutim, iz naredbi o nesprovođenju istrage jasno se vidi da je u pitanju slučaj Radovana Kovačevića s obzirom da su citirane izjave u naredbama.

STUDIJA SLUČAJA: INSTITUCIONALNO NEGIRANJE GENOCIDA

Institucionalna pozadina u činjenju ratnih zločina i zločina genocida u Srebrenici i Bosni i Hercegovini je višestruko utvrđena na temelju relevantnih činjenica, koje su kao takve artikulirane na domaćim i međunarodnim pravosudnim razinama. Ovo, međutim, nije isključivo pitanje sudski utvrđene istine o ratnim zbivanjima i agresiji na Bosnu i Hercegovinu, već je pitanje dosljednosti u razumijevanju hronologije. Veže se i za prirodu društveno-političkih i vojnih operacija koje su s institucionalnom i ličnom involviranošću počinile snage Vojske Republike Srpske na čelu sa zapovjednikom Ratkom Mladićem. Osim sudski utvrđene istine o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici, desetljeća nakon agresije na BiH, rezultirala su brojnim studijama, znanstvenim monografijama, člancima i simpozijumima koji ostaju trajno zabilježeno svjedočanstvo srebreničkog iskustva iz 1990-ih godina. Zahvaljujući tako širokom argumentacijskom i iskustvenom polju, istina o genocidu u Srebrenici postala je međunarodno valorizirana.

Unatoč tako očiglednoj dokaznoj i činjeničnoj bazi podataka, koja podrazumijeva i svjedočanstva onih koji su preživjeli genocid, institucionalno negiranje artikulirano kroz visoke zvaničnike vladinih institucija bh. entiteta Republika Srpska, ali i Republike Srbije, ostalo je izazov u procesu suočavanja s prošlošću i priznavanju sudski utvrđene istine. Najzad, ova praksa stoji i kao prepreka uspostavi saradnje u različitim područjima kako bi se moglo raditi na procesima neophodnim za izgradnju mira 28 godina nakon počinjenog genocida. Ona također ne daje prostor u kojem se preživjeli osjećaju sigurno u ambijentu političke i institucionalne negacije njihovog vlastitog iskustva, unatoč svim dostupnim argumentima i utvrđenim činjenicama.

Negiranje kao aktivna praksa visokih zvaničnika RS-a

Sinonim za bh. entitet Republika Srpska, u njegovoj institucionalnoj dimenziji na domaćem i međunarodnom planu, godinama unazad je Milorad Dodik, predsjednik ovog entiteta i visokopozicionirani nasljednik Radovana Karadžića, Biljane Plavšić i drugih. Praksa negiranja genocida Milorada Dodika nastavila se i u razdoblju obuhvaćenim ovim Izvještajem. Nakon Općih izbora održanih u Bosni i Hercegovini u oktobru 2022. godine, dodatno se vezuje za institucije entiteta Republika Srpska, budući da je Milorad Dodik na ovim izborima - većinskom voljom birača izborne jedinice - izabran za predsjednika ovog entiteta. Njegov izbor je ojačao uvjerljivost argumentacije o povezanosti osobe i institucije, posebice u pogledu artikulacije ličnih, političkih kao/i institucionalnih interesa.

Za Dodika je aktivno poricanje/negiranje genocida u Srebrenici dominantan način prakse negiranja, a u svojim istupima poziva se i na publicističku literaturu kojoj je osnovna svrha relativizirati i negirati genocid koristeći se tzv. znanstvenošću.

To je moguće interpretirati i kroz (implicitna) referiranja, poput onog iz februara 2023. godine, kada je iz Beograda⁶⁰ poručio kako treba ojačati ideju o tome da je rješenje srpskog nacionalnog pitanja isključivo vezano za ujedinjenje srpskog naroda na ovim prostorima te da je za to potreban hrabrij i iskorak: „Ako neko misli da je bio genocid, ne moram ja da prihvatim to. Imam neke druge autoritete na koje se pozivam. Ja sam slušao neke koji o tome svašta znaju i koji su nesumnjivi svjetski autoriteti”.

Negiranje genocida uz podršku iz Srbije

Za razliku od Milorada Dodika, koji aktivno negira genocid u Srebrenici, predsjednik Srbije Aleksandar Vučić je u razdoblju koje je obuhvatio ovaj Izvještaj i u odnosu na prethodna bilježenja, oprezniji u načinu javnog govora o Srebrenici i žrtvama genocida. Iako Vučićev retorički oprez dobija dodatni sintetički značaj u kontrastu s javnim istupima Milorada Dodika, srbijanski se predsjednik nikad nije izravno distancirao od negiranja koje čini Dodik, niti je svoju poziciju stavio u službu podrške institucionalnoj zabrani negiranja genocida i drugih ratnih zločina. On nije dao podršku ni zabrani događaja koji imaju za cilj afirmaciju alternativnog historijskog narativa, poput onog iz februara 2022. godine pod nazivom „Srpskoj koja se brani i u Srbiji”. Osim toga, Aleksandar Vučić je u proteklom razdoblju značajnije okupiran dešavanjima na sjeveru Kosova, što je doprinijelo i smanjivanju intenziteta njegove involviranosti u komentiranje društveno-političkih okolnosti u Bosni i Hercegovini. Ipak, u julu 2022. godine on je rekao da nije otišao u Srebrenicu na Dana sjećanja na žrtve genocida „zato što nije dobrodošao”. Dodao je sljedeće: „Šta god da bih rekao, bio bih izložen najbrutalnijim napadima zato što nisam htio da izgovorim magičnu reč koju oni žele da čuju”⁶¹. Ovaj javni iskaz predsjednika Srbije predstavlja nastavak osporavanja kvalifikacije masovnih pogubljenja u Srebrenici kao genocida.

60 Događaj održan u Beogradu je javna tribina naziva „Srpska se brani i u Srbiji”, a organizovalo ga je Predstavništvo Republike Srpske u Srbiji i informativno-politički portali „Sve o Srpskoj”, i „Fakti”. Tribina je organizovana povodom 9. januara - Dana Republike Srpske, koji je Ustavni sud Bosne i Hercegovine proglasio neustavnim. Unatoč tome, vlasti entiteta Republika Srpska na čelu sa Miloradom Dodikom bez sankcija proslavljaju ovaj dan kao Dan RS-a.

61 “Vučić: Nisam otišao u Srebrenicu zato što nisam dobrodošao”, RTRS, 13.07.2022. Dostupno na: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=479937&fbclid=IwAR3kLg23AlCR9hz7i2dYWMmzEVRNMIfbfzD-MLJymYKEiGqIPkujAwtrfQFc>

Institucionalna veza s podrškom negiranju genocida ili samim činom negiranja genocida ostvaruje se i posredstvom finansijske logistike pružene organizacijama, institutima i udruženjima koji u javnom diskursu šire narativ suprotan sudski utvrđenim činjenicama. Miroslav Linta, dugogodišnji narodni zastupnik Srpske napredne stranke (SNS) u Skupštini Srbije te predsjednik Saveza Srba regiona, u više navrata je u obuhvaćenom razdoblju negirao genocid počinjen u Srebrenici. On je na sami dan obilježavanja 27. godišnjice genocida u Srebrenici zatražio da Srbija osnuje institut za istraživanje rata i ratnih zločina kojem bi jedan od zadataka bio da „argumentovano pokaže da se u Srebrenici 1995. godine nije desio genocid nad Bošnjacima”⁶². Ranijih su godina mediji u Srbiji izvještavali o višemilionskim iznosima podrške koju Savez Srba regiona prima iz budžetske kase Srbije.

---

⁶² „Linta: Osnovati institut za zadatakom da pokaže da u Srebrenici nije bio genocid“, RTRS, 11.07.2022. Dostupno na: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=479708>

STUDIJA SLUČAJA: MEDIJI U SLUŽBI RELATIVIZACIJE I NEGIRANJA GENOCIDA

Medijski pejzaž u Srbiji i bh. entitetu Republika Srpska opterećen je dezinformacijama i političkim manipulacijama, sa ozbiljnim posljedicama po svijest javnosti. U okruženju u kojem se nezavisne agencije i novinari često okarakteriziraju kao „neprijateljski“ ili „strani“ elementi, mediji pod kontrolom i uticajem vladajućih struktura nanijeli su značajnu štetu u svojim nastojanjima da oblikuju stavove srpskog stanovništva u BiH i Srbiji. Ovo je posebno vidljivo kada je u pitanju percepcija javnosti o istini, slobodi, ljudskim pravima i drugim demokratskim vrijednostima. Posebno zabrinjava strateški osmišljen medijski diskurs oko agresije na Bosnu i Hercegovinu 1990-ih i presuda Haškog tribunala, posebno onih koje se odnose na ratne zločine nad nesrpskim stanovništvom, uključujući genocid nad Bošnjacima u Srebrenici. Ovaj diskurs karakteriše uporno negiranje genocida u Srebrenici i nekritičko širenje iskrivljenih i negatorskih izjava vladinih zvaničnika i analitičara. To nosi potencijalne dugoročne posljedice, kao što je izolacija javnosti od tačnih informacija i stvaranje prostora za dezinformacije koji političke elite mogu iskoristiti da manipulišu javnošću i šire diskriminatorne ideologije i ideologije mržnje. Istraživanje medijskog diskursa o genocidu u Srebrenici u Srbiji i RS također ukazuje na snažan uticaj medija koje finansira Ruska Federacija, poput Sputnjika ili Russia Today. Objavljujući na lokalnom jeziku, ove platforme promovišu negiranje genocida u Srebrenici, prorusku propagandu, antizapadno raspoloženje i lažne informacije o uzrocima i razvoju rata u Ukrajini.

Tabloidi

Posebnu ulogu u negiranju genocida i afirmaciji „alternativne historije“ imaju tabloidi u Srbiji. Na temelju dostupnih istraživanja i analize sadržaja, kao i same forme članaka tabloida u Srbiji kreira se zaključak da svojom neprofesionalnošću, proizvoljnošću i distanciranošću od činjenica tabloidi negativno oblikuju i dodatno usložnjuju sumornu svakodnevicu. Kad je riječ o relativizaciji i aktivnom poricanju/negiranju genocida u Srebrenici, prednjače sljedeći mediji: „Alo“, „Informer“, „Novosti“, „IN4S“, „Srna“, „Politika“, „Sputnik“, „Republika (Srpski Telegraf“, „RTRS“.

Naime, tabloid „Informer“ je u junu 2022. godine pisao o „navodnom genocidu u Srebrenici“, referirajući se na film „Quo vadis, Aida“ bh. redateljice Jasmile Žbanić: „(...) autorka antisrpskog filma o navodnom ‘genocidu.’“⁶³ O počinjenom i sudski presuđenom genocidu

63 „LUDILO MOZGA! Bosanska rediteljka Jasmila Žbanić izmišlja da je Vučić zabranio RTS da emituje ‘Kvo vadis, Aida!’“, Informer, 13.06.2022. Dostupno na: <https://informer.rs/vesti/politika/711407/ludilo-moz->

u Srebrenici kao „navodnom” pisao je u proteklom periodu i tabloid „Alo” i to u kontekstu inicijative o osudi genocida u Srebrenici: „Stalni predstavnik Bosne i Hercegovine u UN Sven Alkalaj, koji odavno zastupa samo bošnjačke interese, podmeće inicijativu kojom će tražiti da Generalna skupština UN osudi navodni genocid u Srebrenici. Na ovu inicijativu, naravno, teško da se odlučilo samo Sarajevo, bez dogovora sa svojim međunarodnim mentorima.”⁶⁴. U kategoriji aktivnog poricanja/negiranja genocida je i objava srbijanskog tabloida „Alo” o tome da će Hrvatska radio-televizija emitirati prethodno pomenuti film o genocidu u Srebrenici. Ovo je objavljeno na sam dan obilježavanja 27. godišnjice genocida u Srebrenici uz prateći opis: „Hrvatski javni servis HRT emituje film u kome su Srbi prikazani kao genocidna nacija, ‘Quo Vadis, Aida’, na dan sećanja na žrtve navodnog genocida u Srebrenici.”⁶⁵

Javni servis

Zabrinjavajuća je uloga javnog RTV servisa u bh. entitetu Republika Srpska (RTRS). Naime, RTRS nastavlja s praksom relativiziranja i negiranja genocida u Srebrenici, dajući prostor predsjedniku entiteta Miloradu Dodiku i drugim politički/svjetonazorski bliskim javnim akterima kako bi javnost uvjerali u alternativni historijski narativ koji je odvojen od sudski utvrđenih činjenica, presuda i znanstveno utemeljene perspektive. RTRS i novinska agencija SRNA, predstavljaju medijske dezinformacijske rasadnike kad je riječ o karakteru agresije na Bosnu i Hercegovinu, posebno krivotvoreći ulogu vojnog i političkog rukovodstva entiteta RS iz tog razdoblja. RTRS je u maju 2023. godine⁶⁶ (reprizno) emitirao dokumentarni film o presuđenom ratnom zločincu Ratku Mladiću, veličajući ga na taj način. U dokumentarcu se prikazuje i Mladićev govor o nastanku entiteta RS i tome kako nove generacije moraju braniti ovaj entitet, a zatim najoštrije kritikuje Haški tribunal.

---

ga-bosanska-rediteljka-jasmila-zbanic-izmislja-da-je-vucic-zabranio-rts-da-emituje-kvo-vadis-aida

64 “PRLJAVA STRATEGIJA Predstavnik BiH Sven Alkalaj u Njujorku spremio sramnu rezoluciju: Srbi ma bi da stave žig genocidnog naroda!”, Alo, 22.06.2022. Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/politika/642953/predstavnik-bih-sven-alkalaj-u-njujorku-spremio-sramnu-rezoluciju/vest>

65 “HRT EMITUJE ANTISRPSKI FILM ‘Quo Vadis Aida’ na dan sećanja na žrtve ‘genocida’ u Srebrenici, Alo, 11.07.2022. Dostupno na: https://www.alo.rs/vesti/drustvo/650116/hrvati-emituju-antisrpski-film-na-dan-secanja-na-zrtve-zlocina-u-srebrenici/vest?fbclid=IwAR2vnVLiybCsWip5kelhC1TA3s8SF_PuEkTq-GGwFpm9aBGe9C4uNINQXs8

66 “Šta rade Tužilaštvo BiH i RAK dok RTRS i danas najsramnije veliča zločinca Ratka Mladića?”, Klix, 10.05.2023. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sta-rade-tuzilastvo-bih-i-rak-dok-rtrs-i-danas-najsramnije-velica-zlocinca-ratka-mladica/230510120>

ŽIVOT U SREBRENICI I NEGIRANJE GENOCIDA

Od genocida nad Bošnjacima „Sigurne zone UN-a” Srebrenica iz jula 1995. godine prošlo je 28 godina. Međutim, i dalje je prisutno njegovo negiranje i relativiziranje u lokalnoj zajednici i to najvećim dijelom od lokalnih predstavnika udruženja i političkih dužnosnika.

U izvještajnom periodu zabilježeno je negiranje od načelnika općine Srebrenica Mladena Grujičića koji je 12. jula 2022. godine, dan poslije kolektivne dženaze i komemoracije u Potočarima, negirao i relativizirao genocid.

„To je najveća podvala koju Bošnjaci, uz pomoć zapadnih zemalja, odnosno njihovih predstavnika nastoje nametnuti kako bi taj narativ ostao u istorijskim čitankama, što je notorna laž.”

„U Potočarima je najveće vojničko muslimansko groblje u Evropi i od njega Bošnjaci uz podršku zapadnog dijela takozvane međunarodne zajednice prave kult iako se zna da je to podvala koju bez imalo stida šire.”

U istom tekstu i medij (SRNA, a preuzeo RTRS) i sagovornici Mladen Grujičić i Branimir Kojić negirali su genocid. Genocid je u tekstu negirao i relativizirao predsjednik Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila iz Srebrenice Branimir Kojić koji je rekao da su „u Potočarima ukopani isključivo vojnici, s tim što mnogi od njih nisu nastradali u julu 1995. godine nego znatno ranije ili su kasnije umrli, pa tu ukopani.”

Kojić je u izjavi za Srnu rekao da su u Memorijalnom centru Srebrenica „ukopani pripadnici muslimanske 28. divizije takozvane Armije BiH koji su u punom borbenom sastavu sa pješadijskim naoružanjem izvršili proboj iz zaštićene zone UN u Srebrenici.”

„Oni su krenuli na borbeni marš prema Tuzli ubijajući sve živo što im se našlo na tom putu. U toj koloni dolazilo je do povređivanja, iznemoglosti, svađe i međusobnih obračuna, pa i samouništavajućih oružanih borbi da ne bi bili zarobljeni”⁶⁷

67 „U Potočarima su ukopani pripadnici 28. divizije, a ne civili”, RTRS, 12. 07. 2022, Dostupno na: https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=479806&fbclid=IwAR0_0aAnWhOhNtHwyRUmY-IV6QAHNnQeBbt9h-V2iRY_dcluBx1s9T3yNNA

Negiranje je zabilježeno i od strane predstavnika nevladinih organizacija koje djeluju u Srebrenici, odnosno predsjednika Opštinske organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Srebrenice Branimira Kojića.

Kojić je 14. juna 2022. godine izmislio i medijima prenio informaciju „da će onaj ko želi da uđe u Memorijalni centar Potočari moći da uđe samo uz svojeručni potpis da se u Srebrenici dogodio genocid.”⁶⁸

Vijest su objavile prvo „Novosti.rs” i kasnije prenio „B92”, a Kojić je na lažnu vijest dao i svoj komentar u kojem je negirao genocid:

„Nažalost, temelj politike bošnjačkog društva počiva na navodnom genocidu u Srebrenici. Svi mi znamo šta je tamo bilo tokom rata i kakva je definicija genocida. Srpski narod je tokom Drugog svetskog rata dobro zapamtio šta je genocid. A svi koji žele da se edukuju oko tog pojma mogu slobodno da odu u Jasenovac. Iako je u Podrinju stradalo više hiljada Srba i počinjeni monstruozi zločini, oni se uporno iz Sarajeva minimizuju, a veličaju se zločini nad Bošnjacima.”⁶⁹

Kojić je 22. juna 2022. godine nakon što je u Haagu prikazan film rediteljice Jasmile Žbanić „Quo vadis, Aida?” ponovo negirao genocid.

„Bošnjačka udruženja obilaze Hag, tamo ih dočekuje Bramerc i zajedno rade sve ove godine na mitu o Srebrenici, dok sa druge strane niko iz tog tzv. suda ne želi da se sretne sa nama i da nam da odgovore na mnoga pitanja.”⁷⁰

Dan poslije, 23. juna 2022. godine, Kojić je opet negirao genocid govoreći o mogućem usvajanju rezolucije o Srebrenici i genocidu u UN-u:

„Bošnjaci i političko Sarajevo, na čelu sa SDA, ne žale novca, niti prezaju od bilo kakvih međunarodnih skandala kako bi uspjeli u nametanju svog viđenja dešavanja u Srebrenici. Cilj im je da do

68 Ulaz u Potočare samo uz potpis - U Srebrenici se dogodio genocid, B92, 14. 06. 2022, Dostupno na: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2022&mm=06&dd=14&nav_id=2170818

69 Isto

70 Mišljenović S, HAG PRAVI CIRKUS OD SREBRENICE: Tribunal oslobodio ubice Srba, a sad prikazuje propagandnu „Aidu” u sudnici (VIDEO), Novosti.rs, 22. 06. 2022. Pored izjave Branimira Kojića kojom negira genocid i sam medij je negirao genocid u uvodnom dijelu teksta: „Jasmila Žbanić bosanskohercegovačka rediteljka filma 'Quo vadis, Aida?', koji govori o navodnom genocidu u Srebrenici (...)”

Dostupno na: <https://vecernjenovosti.ba/65783/vijesti/haski-tribunal-cirkus-od-srebrenice-prikazan-film-quo-vadis-aida-jasmila-zbanic-propaganda-protiv-srba-branimir-kojic-veljko-lazic-naser-oric-zlocin-nad-srbima-najnovije-vijesti/>

2025. godine i obeležavanja 30. godišnjice svima koji govore glasno da nije bio genocid začepi usta.”⁷¹

Kojić je nastavio negirati genocid i tokom 2023. godine. U komentaru na izjavu aktuelnog potpredsjednika bh. entiteta RS Ćamila Durakovića koji je rekao da će se zalagati kod domaćih i međunarodnih faktora da Srebrenica dobije status distrikta, Kojić je 26. januara 2023. godine izjavio:

„Svi građani plaćaju porez kako bi on dobijao platu, a ne da ga plaćamo da minimizira naše žrtve i širi narativ o navodnom genocidu.”⁷²

Visoki predstavnik Christian Schmidt je 21. februara 2023. godine nametnuo izmjene Zakona o Memorijalnom centru Srebrenica-Potočari, čime je prilagodio prethodnu odluku visokog predstavnika kako bi olakšao rad Centra. Odlukom je omogućeno da se neutrošena sredstva prvobitno namijenjena za ukope žrtava genocida mogu koristiti i u druge svrhe, kao što su muzejski sadržaji i istraživački projekti.

Kojić je nametanje odluke visokog predstavnika o Memorijalnom centru iskoristio za relativiziranje genocida:

„Novo Šmitovo nametanje zakona nastavak je politike međunarodne zajednice koja podržava mit o Srebrenici kao mestu stradanja samo jednog naroda. Ovo potvrđuje činjenicu da oni imaju toliko novca da moraju da ga preraspoređuju jer su im godinama uplaćivana sredstva za nešto što su odavno završili (...)”⁷³

71 Mišljenović S., Stojkanović M., GURAJU „GENOCID” U SKUPŠTINU UN: Šta se krije iza nove rezolucije o Srebrenici za koju lobira Sarajevo, *Novosti.rs*, 23. 06. 2022. Dostupno na: <https://www.novosti.rs/vesti/politika/1128887/napad-srbe-biserinoj-reziji-kako-rezolucija-genocidu-srebrenici-ponovo-postala-glavna-tema-ist-riveru>

72 Kojić: Srebrenica je u Republici Srpskoj i ne može dobiti status distrikta, *RTRS*, 26. 01. 2023, Dostupno na: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=501062>

73 Mišljenović S., ŠMIT GURA SVOJU „ISTINU” O SREBRENICI: Visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini nametnuo izmene Zakona o memorijalnom centru, *Novosti.rs* 22. 02. 2023, Dostupno na: https://www.novosti.rs/planeta/region/1206125/smit-gura-svoju-istinu-srebrenici-visoki-predstavnik-bosni-hercegovini-nametnuo-izmene-zakona-memorijalnom-centru?fbclid=IwAR2Raw1aIaOTg1kWwk70M1DcgcgJ5QAFh4ZgxN5Z-69vdY5aa3FtvIOL_T04

Udruženje „Istočna alternativa” sa sjedištem u Bratuncu i njen predsjednik Vojin Pavlović i dalje su nastavili s negiranjem genocida i provokativnim aktivnostima i uličnim performansima koji za cilj imaju vrijeđanje preživjelih žrtava. Kao i prošle godine, i ove su članovi ovog udruženja 10. marta u samom centru Bratunca postavili transparent podrške ratnom zločincu Ratku Mladiću. Transparentom su zločincu Ratku Mladiću čestitali rođendan.⁷⁴

Izvor: Twitter/Istraga.ba

U izvještajnom periodu zabilježeno je i uništavanje tragova zločina i onemogućavanje preživjelim žrtavama genocida da obiđu stratište u Kravici. Dana 13. jula 2022. godine, u okviru obilježavanja 27. godišnjice genocida nad Bošnjacima „sigurne zone” UN-a u Srebrenici, preživjelim žrtvama genocida bilo je onemogućeno da obiđu prostor nekadašnje zadruge u Kravici i odaju počast 1313 ubijenih Bošnjaka u julu 1995. godine. Preživjele žrtve genocida su cvijeće položile na ogradu.

⁷⁴ Sramna rođendanska čestitka Ratku Mladiću u centru Bratunca: Postavili su je poznati negatori genocida, Klix, 10. 03. 2023. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sramna-rodjendanska-cestitka-ratku-mladicu-u-centru-bratunca-postavili-su-je-poznati-negatori-genocida/230310161>

Nekoliko sati nakon postavljanja transparenta u centru Bratunca isti je uklonjen

Ranije, u aprilu 2022. godine, su po naredbi općine Bratunac i bivšeg načelnika ove općine Srđana Rankića izvršeni radovi na uklanjanju tragova i dokaza zločina genocida. Općina Bratunac je uz podršku Vlade entiteta RS bila investitor sanacije i rekonstrukcije hala u kojima je u julu 1995. godine ubijeno 1313 osoba.

NAPADI NA AKTIVISTE I MAJKE SREBRENICE

Od završetka agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocida u Srebrenici preživjele žrtve su primarno kroz udruživanje i rad u udruženjima iskazivale želju i potrebu da učestvuju u razjašnjavanju sudbine nestalih u julu 1995. godine, a zatim i nestalih u periodu od 1992. do 1995. godine. Vremenom su se kroz udruženja nametali i postavljali novi izazovi, od učešća u ekshumacijama, identifikacijama i sahranama pronađenih posmrtnih ostataka, do ekonomsko-socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih problema djece i članova/ca udruženja. Svojim djelovanjem uspostavili su saradnju s organizacijama koje se bave pitanjima nestalih i poginulih osoba s prostora bivše Jugoslavije i saradnje s nevladinim organizacijama i vladinim agencijama iz svih dijelova svijeta. Kroz svoj aktivizam saradivali su s istražnim i pravosudnim organima. Dali su veliki doprinos utvrđivanju istine o genocidu pred Haškim tribunalom. Dali su krucijalan doprinos da žrtve genocida budu sahranjene u Potočarima i da se tu osnuje Memorijalni centar. Majke Srebrenice dobitnice su velikog broja nagrada i priznanja u zemlji i svijetu. Na zahtjev Udruženja Pokret „Majke enklave Srebrenica i Žepa” kojeg su Europskom parlamentu u Briselu lično predale članice Udruženja, usvojena je „Rezolucija o Srebrenici”. akt po kojem će sve države članice EU obilježavati 11. juli kao dan sjećanja na genocid u Srebrenici.

Nažalost, majke Srebrenice su često bile izložene različitim oblicima napada i pokušaja diskreditacije. I tokom izvještajnog perioda nerijetko su se na udaru osoba koje negiraju ili relativiziraju genocid naše i majke Srebrenice koje su okupljene u udruženja.

Tako je Zoran Milanović, predsjednik Republike Hrvatske, u novembru 2022. godine uputio uvrede na račun majki Srebrenice nakon što su ga kritikovale zbog negiranja genocida u Srebrenici na sastanku lidera u okviru samita Brdo - Brijuni:

Mislio sam da je to dostojanstveno udruženje majki poginulih, ubijenih u Srebrenici. To su sada već žene koje su u visokim godinama. Ako su tada bile majke, a njihovi sinovi vojnici, to su stare žene koje su se držale dostojanstveno i nadam se da nisu pale u kliješta beskrupuloznih utilitarističkih muljatora iz Sarajeva. Ako jesu bit će mi jako žao. Ali što je problem? Ja nikada nisam negirao razmjere ubistva i masakra u Srebrenici, to mi ne pada napamet. To je kao da neko negira holokaust kao takav, ali pravne kvalifikacije, to je nešto drugo.⁷⁵

Članice nevladine organizacije „Žene u crnom” iz Beograda svake godine prisustvuju obilježavanju godišnjice genocida počinjenog na području Srebrenice u ljeto 1995. godine. Pored toga, često rade na podizanju svijesti o genocidu u Srebrenici kroz različite aktivnosti i okupljanja u Srbiji.

Dan nakon obilježavanja 27. godišnjice genocida u Srebrenici na ulazna vrata prostorija ove organizacije u Beogradu bačena je crvena boja.

---

⁷⁵ Milanović uputio uvrede na račun Majki Srebrenice: „Mislio sam da je to dostojanstveno udruženje...”, Tuzlanski.ba, 09. 11. 2022., Tokom obraćanja medijima u kojem je izrekao kritike na račun majki Srebrenice Milanović je govorio i o genocidu u Srebrenici i ponovo relativizirao: „Kako ćemo to kvalifikovati? Moram pitati Židove kojih je ubijeno 6 miliona, Srbe koji su stradali u Jasenovcu desecima hiljada... I 5-6 hiljada mladih muškaraca uglavnom koji su ubijeni oko Srebrenice u pokušaju da se probiju kroz srpski obruč. To ne može biti isto, ali je zajedničko da je gnusni zločin.” Dostupno na: <https://tuzlanski.ba/oko-nas/region/milanovic-uputio-uvrede-na-racun-majki-srebrenice-mislio-sam-da-je-to-dostojanstveno-udruzenje/>

Izvor: Žene u crnom

Udruženja koja čine majke, žene i kćerke Srebrenice, kao i Žene u crnom su isključivo ženska udruženja i njihovo zalaganje za istinu o genocidu u Srebrenici je najvidljivije u njihovim zemljama, ali i šire. Imajući u vidu posebnu ulogu žena u mirovnim naporima u postkonfliktnim društvima, posebno je značajno što su ove ženske organizacije inicijatori za direktno djelovanje u procesuiranju počinitelja genocida, adekvatnoj podršci preživjelima, podizanju svijesti o razmjerima genocida u Srebrenici, ali i doprinosu kulturi sjećanja i izgradnji mira. Udruženja majki, žena i kćerki Srebrenice su predvodnici zagovaranja i podizanja svijesti o genocidu u Srebrenici i napadi na njih predstavljaju pokušaj zataškivanja činjenica o genocidu.

PREPORUKE

U svjetlu upornosti široko rasprostranjenog negiranja genocida u Srebrenici u cijelom regionu, ključno je riješiti ovo pitanje jasnim i efikasnim odgovorom. To uključuje iznošenje svih dostupnih činjenica o genocidu u Srebrenici na sveobuhvatan i pristupačan način. Raširenost negiranja ne samo na internet platformama već i u zvaničnom javnom diskursu zahtijeva da politički lideri u zemljama u kojima je negiranje najzastupljenije – naime, BiH, Srbija, Hrvatska i Crna Gora – kao i šira međunarodna zajednica preuzmu odgovornost za uspostavljanje tačnog narativa u javnoj sferi o genocidu u Srebrenici.

Memorijalizacija i očuvanje sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici je imperativ za očuvanje stabilnosti, ali i mira u Bosni i Hercegovini. Ta dva usko povezana procesa vode ka suočavanju s prošlosti, a tek nakon tih procesa je moguće govoriti o pomirenju. Pomirenje se ne može graditi na zaboravljanju, zanemarivanju ili umanjivanju prošlosti, kao ni na umanjivanju brutalnosti te prošlosti. Međuetničko povjerenje mora biti izgrađeno na čvrstom temelju istine, a ne na kompromisu i pregovaranju. O činjenicama o genocidu u Srebrenici se ne smije pregovarati, jer se o istini ne pregovara u zdravim društvima.

U odnosu na prošlogodišnji Izvještaj, preporuke su u većem dijelu iste, s tim da je neophodno aktivnije učešće pravosudnih institucija na primjenjivanju zakona koji su u vezi s negiranjem i minimiziranjem genocida i drugih zločina protiv čovječnosti. Jednostavnije rečeno, neophodan je veći fokus na negiranje ovih zločina. Zakon jeste značajan korak naprijed, ali je potreban rad državnih, nevladinih i međunarodnih institucija i organizacija kako bi se negiranje genocida u Srebrenici umanjilo ili eliminisalo iz javnog diskursa.

Opće preporuke za Bosnu i Hercegovinu su:

- Procesuiranje ratnih zločina

Osnovno načelo borbe protiv negiranja genocida u Srebrenici jeste krivično gonjenje onih koji su na bilo koji način odgovorni za počinjenje genocida. Neophodno je da domaći i regionalni sudovi ostanu opredijeljeni za poštivanje vladavine zakona i pravde na neovisan i nepristrasan način.

- Zalaganje za reformu obrazovanja

U obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine ne postoji sveobuhvatan školski program na državnom nivou koji se tiče genocida u Srebrenici 1995. godine. Kao takvi, ovi događaji moraju biti efektivno uključeni u udžbenike i školske programe širom zemlje. Uz pažljiv i dobro osmišljen pristup koji naglašava učenje zasnovano na dokazima uz toleranciju i demokratske vrijednosti, ova reforma bi doprinijela jačanju međuetničkog povjerenja i izgradnji društva bez mržnje, diskriminacije i revizionizma. U ovome bi pored domaćih lidera trebali učestvovati i predstavnici međunarodne zajednice, kao i organizacije civilnog društva. Shodno rečenom, pozivaju se obrazovne institucije u Bosni i Hercegovini da u saradnji s Memorijalnim centrom Srebrenica rade na modelima obrazovanja o genocidu u Srebrenici.

- Zaštita aktivista/aktivistkinja i zagovornika/ca istine

Mirovni aktivizam i promocija istine moraju biti podržani lokalno i institucionalno. Mirovni aktivisti/kinje su često predvodnici borbe protiv negiranja genocida i njihova sigurnost mora biti prioritet. U poglavljima ovog Izvještaja je pisano o pojedincima i pojedinkama koji/e su digli svoj glas protiv negiranja genocida, a bili su izvrgnuti prijetnjama i nasilju – što od grupa i pojedinaca, što od policijskih i drugih državnih službenika. Neophodno je da državne strukture stanu u njihovu zaštitu, ali također i organizacije civilnog društva koje gaje vrijednosti istine, ljudskih prava i činjenica.

Međunarodna zajednica

- Suzdržati se zapaljive retorike, poticanja međunacionalne mržnje, negiranja ili veličanja presuđenih ratnih zločina
- Prihvatiti presude krivičnih sudova i odnositi se s dostojanstvom prema žrtvama iz svih etničkih, nacionalnih, religijskih grupa u BiH
- Najoštrije osuditi negiranja, opravdavanja te veličanja ratnih zločina i zločinaca, uključujući genocid u Srebrenici

- Uspostaviti sankcije i nastavak sankcija za pojedince, nosioce vlasti i javne dužnosnike/ce u BiH koji javno negiraju genocid u Srebrenici ili veličaju osuđene ratne zločince, poput zabrane putovanja/ulaska, zamrzavanje imovine, i slično
- Insistirati na prestanku retorike koja raspiruje međunacionalnu i međuetničku mržnju na putu BiH u EU• Podizati svijest na svjetskoj pozornici o štetnosti praksi negiranja genocida i zločina protiv čovječnosti u BiH i njihovom uticaju na stabilnost BiH i regiona• Izmijeniti nazive javnih mjesta, pravnih subjekata ili manifestacija koje veličaju presuđene ratne zločine i zločince, kao i ukloniti takva obilježja s javnih prostora
- Efikasno i nepristrasno procesuirati ratne zločine
- Zalagati se za obrazovnu reformu koja bi obezbijedila činjenični pristup obrazovanju o genocidu u Srebrenici
- Pružiti podršku i ukazivati na važnost sprovođenja izmjena Krivičnog zakona BiH („Inzkov zakon”) od strane pravosuđa

Politički akteri u regionu

- Podrška izgradnji mira i stabilnosti u BiH kroz nemiješanje u unutrašnja pitanja zemlje.
- Odbaciti negiranje sudski utvrđenih činjenica i uskratiti podršku javnim službenicima u BiH koji praktikuju i promoviraju ove prakse
- Uzdržati se i osuditi sve oblike historijskog revizionizma, nacionalističkih narativa, zapaljive retorike i političke manipulacije istinom
- Poticati konstruktivan dijalog o prošlosti, uključujući zvanične posjete, razmjene mladih, podizanje svijesti u vlastitim državama
- Ograničiti ili prekinuti komunikaciju s negatorima genocida, time ih izolujući od šire javnosti u zemljama regiona i ne dajući im prostor u medijima za širenje mržnje

Mediji

- Izvještavati odgovorno i etički o osjetljivim temama iz prošlosti – zasnovati izvještaje na činjenicama i poštovati patnju i stradanja žrtava i njihovih porodica, bez obzira kojoj etničkoj, nacionalnoj, religijskoj grupi pripadale
- Koristiti službene oznake koje odražavaju pravu prirodu i težinu ratnih zločina
- Suzdržavati se senzacionalističkog izvještavanja koje izaziva ili potiče međunacionalnu mržnju
- Kreirati medijske sadržaje koji će prikazati pozitivne primjere, potaknuti konstruktivan dijalog i doprinijeti izgradnji mira u regionu
- Raditi na suzbijanju govora mržnje i lažnih informacija, posebno na društvenim mrežama i online portalima

Civilno društvo u Bosni i Hercegovini

- Podsticati saradnju, međusobnu podršku i kolektivno djelovanje među institucijama i inicijativama koje se bore protiv negiranja genocida i drugih ratnih zločina
- Stvoriti javni prostor za dijalog s poštovanjem i diskusiju o prošlosti zasnovanu na dokazima
- Unaprijediti saradnju s obrazovnim sistemom, posebno osnovnim i srednjim školama
- Insistirati na činjenicama i utvrđene tačnosti u vezi sa genocidom u Srebrenici, konsultujući se sa Memorijalnim centrom Srebrenica u slučaju nejasnoća u vezi sa konkretnim aspektima

AUTORI I SARADNICI

Urednici

Dr. Muamer Džananović je magistrirao i doktorirao na Univerzitetu u Sarajevu na temama iz oblasti genocida i ratnih zločina. Trenutno je zaposlen i izabran u zvanje viši naučni saradnik na Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. Autor je više knjiga, naučnih radova, izložbi i publikacija o genocidu i ratnim zločinima. Učestvovao je u realizaciji brojnih domaćih i međunarodnih naučnih projekata. Recenzirao je i uredio više knjiga i zbornika radova. Kao član Odbora za dijalog Memorijalnog centra Srebrenica, u svojstvu recenzenta i istraživača dao je izuzetno značajan doprinos na pripremi i izradi konačnog dokumenta „Kultura sjećanja”. Aktivno je učestvovao i dao ogroman doprinos u istraživanju i sprovođenju komemorativnih aktivnosti Odbora za dijalog u Bosni i Hercegovini i inostranstvu.

Monica Hanson-Green je diplomirala na Univerzitetu New Orleans, a magistrirala je društvene i političke nauke na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu. Posljednje četiri godine radi kao vanjska saradnica Memorijalnog centra Srebrenica, posebno autorica prvog izvještaja o negiranju genocida u Srebrenici 2020. godine. Osim svog angažmana u Memorijalnom centru, gdje je i dalje uključena u niz projekata, publikacija i izložbi, gospođa Hanson-Green je dala svoj doprinos prevodeći i uređujući mnogobrojne knjige i tekstove koji se tiču rata i genocida u Bosni i Hercegovini, saradujući, pri tome, sa organizacijama kao što su Centar za postkonfliktna istraživanja i Geoffrey Nice fondacija, kao i sa lokalnim akademikima, autorima i novinarima.

Autori

Adem Mehmedović je diplomirani profesor historije. Od 2014. godine i povratka u Srebrenicu bavi se novinarskim poslom. Stalni je uposlenik „Javnog servisa Radio – Televizija Srebrenica.” Pored toga je dopisnik i saradnik nekoliko novinskih agencija i magazina (FENA, Faktor, STAV, Agencija Anadolija). U okviru Organizacionog odbora za obilježavanje godišnjica genocida angažovan je kao predsjednik pododbora za medijsko predstavljanje i informisanje. Trenutno student na magistarskom studiju (Filozofski fakultet Tuzla, odsjek Historija, studijski program: Historija Bosne i Hercegovine).

Nikola Vučić je televizijski novinar, urednik i istraživač. Diplomirao je komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Kroz svoj novinarski i istraživački rad usmjerio se na pitanja kulture, identiteta, ljudskih prava i rodna. U Memorijalnom centru u Srebrenici je vodio radionicu s uposlenicima/cama na temu rodni dimenzija genocida, kao i doprinos Izvještajima o negiraju genocida u Srebrenici objavljenim u posljednje dvije godine. Nikola Vučić radi kao autor televizijske emisije „Izvan okvira” na N1 televiziji u BiH.

Edin Ikanović je diplomirani pravnik sa višegodišnjim iskustvom u lokalnoj samoupravi i nevladinom sektoru. Protekle četiri godine je radio kao istraživač na online platformi „Raskrinkavanje”. Uključen je u brojne inicijative koje se tiču zagovaranja ljudskih prava povratničke populacije i na ovu temu je pisao analize i tekstove za nekoliko medija, poput Oslobođenje i Al Jazeera Balkans. Bio je uključen u nekoliko inicijativa koje su se ticale pristupa obrazovanju bez diskriminacije u bh. entitetu Republika Srpska. Trenutno je angažovan kao vanjski saradnik za monitoring u Memorijalnom centru gdje je radio na tri posljednja Izvještaja o negiranju genocida u Srebrenici, a urednik je ovogodišnjeg Izvještaja o negiranju genocida u Srebrenici u ruskom medijskom prostoru.

Saradnici na istraživanju

Dr. Emir Suljagić je direktor Memorijalnog centra Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine i preživio je genocid 1995. godine u Srebrenici. Bio je jedini stalno akreditovani bosanski dopisnik na suđenjima Haškog tribunala, a autor je mnogobrojnih knjiga i članaka o genocidu u Srebrenici. Obavljao je dužnost zamjenika ministra odbrane Bosne i Hercegovine, a profesor je međunarodnih odnosa na Međunarodnom univerzitetu u Sarajevu.

Imer Muhović je inženjer bioinformatike iz Sarajeva. Proteklih par godina je proveo praveći platforme za analizu podataka i educirajući novinare o upotrebi alata za analizu i vizualizaciju podataka.

Nedim Jahić je diplomirani pravnik i stručnjak za strateške komunikacije. Više od deceniju radi kao istraživač na tematici povratka, zaštite ljudskih prava i sloboda povratnika, izbjeglih i raseljenih lica te drugim aspektima koji se tiču trajne održivosti povratničkih zajednica. Urednik je nekoliko publikacija u izdanju Memorijalnog centra Srebrenica te je aktivan kao vanjski saradnik institucije u komunikacijama i razvoju projektnih aktivnosti.

Zlatan Hajlovac je diplomirani pravnik i magistar ljudskih prava i demokratije u Jugoistočnoj Evropi s iskustvom u izradi i zagovaranju zakonskih rješenja, izradi i implementaciji programa tranzicijske pravde i istraživanju ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Aktivan je u radu Memorijalnog centra Srebrenica od 2020. godine kao vanjski saradnik za istraživanje, izradu projekata i publikacija, a od januara 2021. godine je rukovodilac projekta „Istina, dijalog, budućnost”.

Kadira Šakić je diplomirani žurnalista. Osam godina radi kao novinar na lokalnom radiju „Javni servis Radio – Televizija Srebrenica” u Srebrenici. Pored radija, od 2012. godine radi za novinsku agenciju FENA. Tokom svog rada za FENA-u izvještava o radu Memorijalnog centra Srebrenica, mnogobrojnim posjetama Memorijalnom centru te obilježavanju godišnjica genocida u Srebrenici. U periodu 2012. godine do 2014. godine je radila za „Dnevni avaz.”

Lamija Salihović i **Ajla Avdić** su vanjske saradnice Memorijalnog centra trenutno angažovane na projektima usmene historije iz Srebrenice.

KORIŠTENI IZVORI

A.K., „Ulice su bile minirane”, Politika, 28. 06. 1992., 7.

Alić, Anes. i Stanimirović, Dragan. „Imaginary Massacres?”, [‘Imaginary masakri?’], Time, 11. 09. 2002. Dostupno na: <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,349957,00.html> Alo, 22.06.2022., Dostupno na: <https://www.alo.rs/vesti/politika/642953/predstavnik-bih-sven-alkalaj-u-njujorku-spremio-sramnu-rezoluciju/vest>

Alo, 11.07.2022., Dostupno na: https://www.alo.rs/vesti/drustvo/650116/hrvati-emituju-antisrpski-film-na-dan-secanja-na-zrtve-zlocina-u-srebrenici-vest?fbclid=IwAR2vnVLiybCsWip5kelhC1TA3s8Sf_PuEkTq-GGwFpm9aBGe9C4uNINQXs8

Argumenti.rs, 11. 04. 2023., Dostupno na: <https://www.argumenti.rs/dodik-spreman-iznijeti-argumentaciju-da-nije-bilo-genocida-u-srebrenici/>

B92, 14. 06. 2022. Dostupno na: https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2022&mm=06&dd=14&nav_id=2170818

Bećirević, Edina. ‘The Issue of Genocidal Intent and Denial of Genocide: A Case Study of Bosnia and Herzegovina’, in: East European Politics and Societies: And Cultures 24, no. 4, [‘Pitanje genocidne namjere i poricanja genocida: Studija slučaja Bosne i Hercegovine’, u: Istočnoevropske politike i društva: i kulture 24, br. 4] 2010.

Bieber, Florian. ‘A Poisonous Week at the Hague Tribunal’, [‘Otrovna sedmica u Haškom tribunalu’], Balkan Insight, 30. 11. 2017. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2017/11/30/a-poisonous-week-at-the-hague-tribunal-11-30-2017/>

Burzanović, Tihomir. ‘Smisao Istrebljivanja Srba u Hercegovini Na Krsnu Slavu – Prije Pedeset Godina i Danas’, Projekat Rastko, 1996, Dostupno na: https://www.rastko.rs/filosofija/jagnje/tihomir_burzanovic_c.html

Chao, Jennifer. ‘Former Camp Prisoner Places Defendant at Sexual Mutilation Scene’, AP News, 19. 06. 1996. Dostupno na: <https://apnews.com/article/de14a239869f199c285aa513e771c4d1>

Documentation Centre of Republic of Srpska – Bureau of Government of RS for Relation with ICTY, Report about Case Srebrenica (the first part). Dostupno na: www.slobodan-milosevic.org

Džananović, Muamer „Institutional denial of genocide against Bosniaks and discrimination against returnees in Republika Srpska”, in: Bosnian Studies, Journal for Research of Bosnian Thought and Culture, Sarajevo, Volume VII, Number 1, 2023.

Džidić, Denis i Husarić Omerović, Azra. Pet ključnih stvari iz pismenog otpravka presude Stanišiću i Simatoviću, Detektor.ba, 31. 05. 2023. Dostupno na: <https://detektor.ba/2023/05/31/pet-kljucnih-stvari-iz-pismenog-otpravka-presude-stanisicu-i-simatovicu/>

Federalna.ba, 13. 06. 2023. Dostupno na: <https://www.federalna.ba/nakon-7-godina-ponovo-pocelo-sudenje-za-ubistvo-1313-bosnjackih-civila-u-kravici-scmfx>

Gaćanica, Lejla. Analiza pravosnažnih naredbi o nesprovođenju istraga Tužilaštva Bosne i Hercegovine, str. 1. Dostupno na: <https://detektor.ba/2023/02/22/kako-su-tuzioci->

odbacili-27-prijava-za-negiranje-genocida-i-velicanje-zlocinaca/

Glas Srpske, 07. 04. 2023. Dostupno na: https://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/dodik-srbi-nisu-pocinili-genocid/464264

ICTY, Predmet Karadžić (IT-95-5/18-T), dokaz br. P1274, SRT Video Clip Depicting an Interview of KARADZIC, Radovan at Pale (end time 01:37:8).

ICTY, Tužilac v. Miroslav Deronjić, IT-02-61-S, Pretresno vijeće, Presuda, 30. 3. 2004.

ICTY, Tužilac v. Radovan Karadžić, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. 03. 2016, TOM III.

Informer, 13.06.2022., Dostupno na: <https://informer.rs/vesti/politika/711407/ludilo-mozga-bosanska-rediteljka-jasmila-zbanic-izmislja-da-je-vucic-zabranio-rts-da-emituje-kvo-vadis-aida>

Istraga.ba, 13. 07. 2022. Dostupno na: <https://istraga.ba/tuzilastvo-bih-nece-provoditi-istragu-protiv-dodikovog-savjetnika-zbog-negiranja-genocida-kovacevic-u-srebrenici-nije-bio-genocid-drzavni-tuzilac-kovacevic-nije-imao-namjeru-da-povrijedi-tud/>

Karčić, Hikmet. "From the Selimović Case to the Srebrenica Commission: The Fight to Recognize the Srebrenica Genocide", Journal of Muslim Minority Affairs, 35:3, 2015.

Karčić, Hikmet. Torture, Humiliate, Kill: Inside the Bosnian Serb Camp System, University of Michigan Press, 2022.

Klix, 10. 03. 2023. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sramna-rodjendanska-cestitka-ratku-mladicu-u-centru-bratunca-postavili-su-je-poznati-negatori-genocida/230310161>

Klix.ba, 22. 07. 2022. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/dodik-danas-ponovo-javno-negirao-genocid-u-srebrenici-novi-zadatak-za-tuzilastvo/220722082>

Klix.ba, 10.05.2023. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/sta-rade-tuzilastvo-bih-i-rak-dok-rtrs-i-danas-najsramnije-velica-zlocinca-ratka-mladica/230510120>

Konferencija o Srebrenici: Istina tek treba da bude utvrđena', RTRS.tv, 04. 06. 2015. Dostupno na: <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=157740>

Kolarić, Jovana. Genocid pod pseudonimom, Peščanik.net, 28. 04. 2023, Dostupno na: <https://pescanik.net/genocid-pod-pseudonimom/>

Kovačević, Danijel. 'Bosnian Serbs Probe Srebrenica Lobbyist's Alleged Fraud', ['Bosanski Srbi istražuju navodnu prevaru srebreničkog lobista'], Balkan Insight, 08. 04. 2016. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2016/04/08/bosnian-serb-police-investigates-us-lobbyist-for-embezzlement-04-08-2016/>

Kožul, Dejan. Suđenje za Srebrenicu opet na nuli, Novosti, 25. 06. 2023. Dostupno na: <https://www.portalnovosti.com/sudenje-za-srebrenicu-opet-na-nuli>

M. Ma., Kajganić: Za negiranje genocida nije podignuta nijedna optužnica, teško je dokazati postojanje krivičnog djela, Faktor.ba, 23. 02. 2023. Dostupno na: <https://faktor.ba/vijest/kajganic-za-negiranje-genocida-nije-podignuta-nijedna-optuznica-tesko-je-dokazati-postojanje-krivicnog-djela/191111>

Massey, Simon. „The Bosnian Genocide and the ‘Continuum of Denial’”, in Denial: The Final Stage of Genocide? [„Bosanski genocid i ‘Kontinuum poricanja’”, u Poricanje: Završna faza genocida?], ed. John M. Cox, Amal Khoury, i Sarah Minslow, Routledge, New York, 2022.

Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (MRMKS), Dostupno na: <https://www.irmct.org/bcs/novosti/tuzilastvo-mrmks-s-paznjom-je-pratilo-danasnje-objavlivanje-zalbene-presude-u-predmetu>

Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020. Srebrenica: Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine, 2020. Dostupno na: https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/Izvjestaj_o_negiranju_genocida_2.pdf

Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021. Srebrenica: Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine, 2021. Dostupno na: <https://srebrenicamemorial.org/assets/files/1625819630-izvjestaj-o-negiranju-genocida-za-2021-godinu-bosanski-jezik.pdf>

Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2022. Srebrenica: Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine, 2022. Dostupno na; https://srebrenicamemorial.org/assets/photos/editor/_mcs_izvjestaj_BOS_2022_FINAL_ko.71.pdf

Milutinović, Milovan. „Srebrenica: Reality and Manipulation”, Organization of commanding officers of the Army of the Republic of Srpska, Independent university Banja Luka, Institute for research on the suffering of the Serbs in XX-century Belgrade, [„Srebrenica: stvarnost i manipulacija,” Organizacija starešina Vojske Republike Srpske, Samostalni univerzitet Banja Luka, Institut za istraživanje stradanja Srba u XX veku Beograd], Banja Luka, 2019.

Mulagić, Elvedin. Negiranje genocida nad Bošnjacima, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2014.

Muzej žrtava genocida, „Konferencija: „Stradanje Srba srebreničkog kraja u 20. veku muzejgenocida.rs, 06. 06. 2016. Dostupno na: <https://bit.ly/40w7sp5>

N1. „RS Commission says genocide not committed in Srebrenica”, [„Komisija RS-a kaže da u Srebrenici nije počinjen genocid”], N1, 24. 08. 2021. Dostupno na: <https://n1info.rs/english/news/rs-commission-says-genocide-not-committed-in-srebrenica/>

N1. „Tužilaštvo BiH: Formirano više predmeta protiv Dodika zbog negiranja genocida” 10. 04. 2023. Dostupno na: <https://n1info.ba/vijesti/tuzilastvo-bih-formirano-vise-predmeta-protiv-dodika-zbog-negiranja-genocida/>

Novosti.rs. 22. 02. 2023. Dostupno na: <https://www.novosti.rs/planeta/region/1206125/>

smit-gura-svoju-istinu-srebrenici-visoki-predstavnik-bosni-hercegovini-nametnuo-izmene-zakona-memorijalnom-centru?fbclid=IwAR2Raw1alaOTg1kWwk70M1-DcgcgJ5QAFh4ZgxN5Z69vdY5aa3FtvlOL_T04

Novosti.rs, 22. 06. 2022. Dostupno na: <https://vecernjenovosti.ba/65783/vijesti/haski-tribunal-cirkus-od-srebrenice-prikazan-film-quo-vadis-aida-jasmila-zbanic-propaganda-protiv-srba-branimir-kojic-veljko-lazic-naser-oric-zlocin-nad-srbima-najnovije-vijesti/>

Novosti.rs, 23. 06. 2022. Dostupno na: <https://www.novosti.rs/vesti/politika/1128887/napad-srbe-biserinorej-reziji-kako-rezolucija-genocidu-srebrenici-ponovo-postala-glavna-tema-ist-riveru>

OHR, br. 26/21, 23. 07. 2021. Dostupno na: <http://www.ohr.int/odluka-visokog-predstavnika-kojom-se-donosi-zakon-o-dopuni-krivicnog-zakona-bosne-i-hercegovine/>

Kalaitzidis, Pantelis. 'Orthodox Theology Challenged by Balkan and East European Ethnotheologies', in Politics, Society and Culture in: Orthodox Theology in a Global Age, ['Pravoslavna teologija izazvana balkanskim i istočnoevropskim etnoteologijama', u: Politika, društvo i kultura u pravoslavnoj teologiji u globalnom dobu], Brill, Schöningh, 2022.

Radio Slobodna Evropa, 14. 07. 2022. Dostupno na: <https://ba.voanews.com/a/obustavljena-istraga-protiv-dodikovog-savjetnika-za-negiranje-genocida/6658487.html>

Rovčanin, Haris. Potvrđena optužnica protiv Miomira Jasikovca za genocid u Srebrenici, Detektor.ba, 20. 12. 2022. Dostupno na: <https://detektor.ba/2022/12/20/potvrđjena-optuznica-protiv-miomira-jasikovca-za-genocid-u-srebrenici/>

RTRS, 12. 07. 2022, Dostupno na: https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=479806&fbclid=IwAR0_OaAnWhQhNtHwyRUmY-IV6QAHNnQeBbtc9hV2iRY_dcluBx1s9T3yNNA

RTRS, 13.07.2022. Dostupno na: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest>.